

Rechtskundig Weekblad

Vereniging zonder winstgevend doel

Verschijnt elke zondag

Abonnementsprijs : 800 fr. per jaar

Postcheckrekening nr. 3185.22

Beheer en Redactie : Prof. Mr. Ridder René VICTOR, Britselei 40, 2000 Antwerpen

PLEIDOOI VOOR MULTILATERALE EUROPESE ADVOCATENKANTOREN (*)

door Prof. Mr. W. VAN GERVEN

1. De rol van de jurist bij de totstandkoming van de Gemeenschappelijke Markt.

Het voorbeeld van de Verenigde Staten toont aan dat eenmaking of zelfs maar harmonisatie van wetgeving geen absoluut vereiste is voor de totstandkoming van een gemeenschappelijke markt. Ook al is de graad van diversiteit tussen de wetgeving van de vijftig Amerikaanse staten niet zo groot als de graad van diversiteit tussen de wetgeving van de zes lid-Staten van de Europese gemeenschappelijke markt, toch blijven opmerkelijke verschillen bestaan tussen de wetgeving van de Amerikaanse staten bijv. ter zake van vennootschapsrecht, van het belastingsrecht binnen elke staat, van de reglementering van de openbare uitgifte van effecten ⁽¹⁾. Pogingen tot eenmaking of coördinatie van dergelijke uiteenlopende reglementeringen, zoals ze nu ook binnen het kader van de Europese Gemeenschap worden ondernomen, zijn ongetwijfeld nuttig; zij vragen evenwel een aanzienlijke inspanning en de resultaten ervan zijn slechts na lange tijd zichtbaar. Een ander middel om, niettegenstaande deze verschillen in wetgeving en ditmaal met een onmiddellijk resultaat, toch te komen tot een vlotter rechtsverkeer binnen een gemeenschappelijke markt, bestaat in het oprichten van gespecialiseerde dienstverleningskantoren wier activiteit erin bestaat, de ondernemingen te helpen bij het overwinnen van de hindernissen die het resultaat zijn van de vastgestelde diversiteit in wetgeving. In de V. S. bestaan aldus, naast de banken, gespecialiseerde kantoren van « brokers », « accountants » en... « lawyers », die hun cliënten voorlichten en helpen bij het vervullen van de menigvuldige formaliteiten die bedoelde diversiteit meebrengt voor cliënten die in verschillende staten werkzaam zijn. Dank zij de aldus verstrekte diensten kunnen de ondernemingen vlot opereren in talrijke staten en landen

met de meest uiteenlopende wetgeving. Dank zij deze ruggesteun ook, waren de Amerikaanse ondernemingen van bij de aanvang in staat om, meer dan hun Europese concurrenten, alle voordeel te trekken uit de geleidelijke totstandkoming van de Europese gemeenschappelijke markt. Wil de Europese jurist deze zelfde broodnodige rol vervullen, dan dient hij zijn bekwaamheid om service te verlenen op te voeren en er in het bijzonder naar te streven om zijn cliënten bij te staan bij het overwinnen van de hindernissen en ongemakken die voortvloeien uit het bestaan van diverse reglementeringen binnen de Europese Gemeenschappelijke Markt.

2. De met het oog op het vervullen van die rol vereiste organisatie en opleiding.

Uit wat voorafgaat zou men kunnen denken dat de reglementering in de Verenigde Staten betreffende de uitoefening van het juridisch beroep blijk geeft van een open internationale geest. Dit is niet juist. Ook in de Verenigde Staten bestaan er binnen elke Staat discriminatoire bepalingen t.a.v. juristen uit andere Staten en a fortiori t.a.v. juristen uit andere landen, die de beroepsuitoefening voor deze juristen onmogelijk maken of bemoeilijken. Ofschoon de reglementering van het juridisch beroep in de V.S. dus niet gekenmerkt is door internationale openheid, wordt de doelmatigheid van het beroep op internationaal vlak, althans wat de top-« law points » betreft, door andere factoren bevorderd ⁽²⁾.

Onder deze factoren zijn er in de eerste plaats factoren die verband houden met een betere materiële en financiële organisatie. Het is overbodig in te gaan op de materiële organisatie van het advocatenberoep binnen het raam van de welbekende « law firms », die vaak kantoren hebben in verschillende landen ⁽³⁾. De daarbij gebruikte technieken zijn voldoende bekend en worden ook bij ons reeds met succes toegepast ⁽⁴⁾. Even belangrijk is evenwel de financiële organisatie. Het welslagen van grote « law firms » berust m.i. voor een groot deel op de wijze waarop enerzijds juist afgestudeerde, veelbelovende en zorgvuldig

(*) Uiteenzetting gehouden op 27 mei 1970 voor de Brusselse balie onder de auspiciën van het Verbond der Belgische Advokaten.

geslecteerde jongeren, anderzijds juristen die een rijke ervaring hebben opgedaan in andere sectoren, zoals de nationale of internationale administratie of de juridische dienst van particuliere bedrijven, in het kantoor worden opgenomen met een van bij de aanvang adequate bezoldiging die niet gebaseerd is op de onmiddellijke actuele inbreng van cliënteel maar berekend wordt overeenkomstig objectieve winstdeelname — coëfficiënten volgens anciënniteit in het beroep (niet noodzakelijkerwijze in het kantoor) en beroepsbekwaamheid.

Een tweede, m.i. nog belangrijker reden voor de doelmatigheid van Amerikaanse « law firms » is gelegen in de opleiding van Amerikaanse juristen. Twee zaken kenmerken deze opleiding: in de eerste plaats de bijzondere geschiktheid van de Amerikaanse jurist om een concrete situatie onder te brengen in een algemene rechtscategorie. Het eerste punt met name de geschiktheid om concrete, in het bijzonder economische, situaties juist aan te voelen is algemeen bekend en gaat terug op de « case »-methode die in het Amerikaans onderwijssysteem wordt toegepast. Het tweede punt, met name de geschiktheid om algemene categorieën en beginselen te onderkennen, is minder bekend en wordt daarentegen wel eens beschouwd als een eigenschap die de Europese jurist voor zou hebben op zijn Amerikaanse collega. Dit berust m.i. op een misverstand althans wat betreft Amerikaanse juristen komende uit één der Amerikaanse top-universiteiten. Het is toch kenmerkend hoe aan de Rechtsfaculteiten van de Universiteiten van Berkeley, Chicago, Colombia, Harvard en Yale, om slechts de belangrijkste te noemen, die alle gelegen zijn in verschillende Staten met een tot op zekere hoogte verschillend rechtssysteem hetzelfde rechtsonderwijs wordt verstrekt. M.a.w. Amerikaanse juristen worden aan de Rechtsfaculteit niet zozeer vertrouwd gemaakt met het positieve recht van de Staat waarin de Universiteit gelegen is maar wel met de algemene beginselen die aan het recht van de vijftig Amerikaanse Staten ten grondslag liggen.

Getransponeerd op Europees vlak zou dit betekenen dat aan een Belgische Universiteit de algemene beginselen en verschillen worden onderwezen die aan het rechtssysteem van de zes (binnenkort tien?) lid-staten ten grondslag liggen en zulks met behulp van de case-methode. Zulkdanig onderwijs zou de student de concrete situatie, en de daarop van toepassing zijnde Belgische rechtsregel doen voorkomen als een positiefrechtelijke illustratie van een veel algemener regel. Deze ingesteldheid van het Amerikaanse rechtsonderwijs brengt mee dat de erdoor gevormde jurist, wanneer hij zich bijv. in België vestigt, bij machte is om de Belgische rechtsregel onmiddellijk te situeren en te vatten binnen een algemeen rechtskader. Een tweede verschilpunt van de Amerikaanse juridische opleiding vergeleken met de Europese opleiding bestaat erin, dat laatstgenoemde nog te veel is afgestemd op het ideaalbeeld van een jurist die het goed zeggen kan, en veel minder, zoals in de V.S., op het ideaalbeeld van de jurist die het juist, precies en genuanceerd schrijven kan. Dit heeft voor gevolg dat de Amerikaanse jurist beter geschikt is om aan preventive rechtsbedeling te doen: hij is in staat om (lange) contracten of andere juridische

documenten op te stellen waarin alle eventualiteiten worden voorzien en die rekening houden met het geldende recht in verschillende Staten of landen.

Bovenstaande factoren hebben m.i. voor gevolg dat de Amerikaanse jurist zich gemakkelijker dan zijn Europese collega kan inwerken in een vreemd rechtssysteem, zo goed zelfs dat ook Belgische ondernemingen soms een beroep doen op in België gevestigde Amerikaanse « law firms », wanneer de gevraagde consultatie of opdracht betrekking heeft op verschillende, zij het allen Europese, rechtssystemen.

3. De te volgen politiek.

Uit het voorgaande besluiten dat men om dit défi américain te beantwoorden, aan protectionisme moet doen, zou m.i. verkeerd zijn. Indien het juist is zoals hierboven wordt gesteld, dat het know-how van de Amerikaanse jurist vooralsnog doelmatiger is dan het know-how van de Belgische jurist, zou het sluiten van onze landsgrenzen of van die van de Europese Gemeenschap voor Amerikaanse juristen, betekenen dat wij bewust afzien van een doelmatiger vorm van know-how. Dit zou te vergelijken zijn met een land dat niet de middelen bezit om een eigen autoproduktie op te zetten en dat door de invoer van vreemde auto's niettemin te verbieden bewust afstand doet van deze vorm van comfort. Veeleer dan protectionistische maatregelen uit te broeden zou de activiteit van de Europese balies er moeten op gericht zijn om door middel van positieve maatregelen de totstandkoming van multinationale Europese advocatenkantoren met associés uit verschillende E.E.G.-landen maar ook uit belangrijke derde landen, in de hand te werken. Alleen dergelijke kantoren zullen in staat zijn om goede juridische service te geven aan ondernemingen die op de ganse Gemeenschap-pelijke Markt, en daarbuiten, werkzaam zijn. Als deze kantoren dan nog materieel én financieel georganiseerd zijn zoals hierboven werd beschreven en wanneer daarbij aan onze Universiteiten meer aandacht wordt besteed aan de typische opleiding van de internationaal werkzame jurist, zullen de Europese juristen de winstpunten die zij van nature voor hebben op hun Amerikaanse collega's, zoals betere talenkennis, beter aanvoelen van de Europese mentaliteit, betere introducties bij nationale en internationale administraties, kunnen doen gelden. Hieraan verzaken betekent m.i. een devaluatie van het advocatenberoep in Europees verband.

(1) Zie hieromtrent: Leleux, P., *Corporation Law in the United States and in the E.E.C., Common Market Law Review*, 1967-1968, blz. 133 e.v.

(2) Bij dit alles mag niet uit het oog worden verloren dat er ook in de Verenigde Staten talrijke individuele *lawyers* zijn wier organisatie soms veel te wensen overlaat. In het kader van deze uiteenzetting gaat onze belangstelling evenwel uitsluitend naar de grote, goed georganiseerde *law firms*, die ook kantoren hebben in Europa.

(3) Voor een kort overzicht, zie Blondeel, J., *De Advocatenverenigingen in de Verenigde Staten van Amerika*, in *Jaarboek VI* (1960) van het Vlaams Rechtsgenootschap, Leuven, blz. 4-8.

(4) Cfr. Taquet, M., *La rationalisation du travail de l'avocat*, J.T., 1970, blz. 197 e.v.

VLAAMSE JURISTEN,

Abonneert U op het "Rechtskundig Weekblad"

SCHADEVERGOEDING VOOR LAATTIJDIGE BETALING VAN EEN VREEMDGELDSCHULD NA DEVALUATIE VAN HET VREEMDE GELD

1. Een geldschuld in Belgische munt, waarop Belgisch recht toepasselijk is, is op de vervaldag niet betaald. Tussen de vervaldag en de dag der effectieve betaling wordt de Belgische frank gedevalueerd. Heeft de schuldeiser recht op schadevergoeding voor de schade geleden ingevolge het koersverlies van de Belgische frank? Zeker niet.

Artikel 1895 B.W. heeft het nominalisme in ons recht ingevoerd. Ingevolge een juridische fictie door de wetgever opgelegd behoudt de Belgische frank na de devaluatie, dezelfde schulddelegende kracht als de Belgische frank voor de devaluatie ⁽¹⁾.

Artikel 1153 B.W. regelt het probleem van de moratoire schadevergoeding voor laattijdige betaling van geldschulden: deze schadevergoeding wegens vertraging in de uitvoering bestaat nooit in iets anders dan in de wettelijke intrest, behoudens de bij de wet gestelde uitzonderingen.

2. Blijven die beginselen toepasselijk wanneer het gaat, niet om een schuld in Belgische frank, maar om een schuld in vreemd geld. Kan de schuldeiser van een vreemdgeldschuld schadevergoeding bekomen voor de schade die hij geleden heeft ingevolge de waardevermindering van het vreemde geld sinds de vervaldag?

Oude rechtspraak antwoordt ontkennend ⁽²⁾, meer recente rechtspraak heeft aan deze vraag een meer passend antwoord gegeven zonder dat alle problemen altijd naar behoren werden opgelost noch alle aspecten van het probleem belicht ⁽³⁾.

Wil de Belgische rechtspraak consequent blijven met zichzelf dan kan aan de schuldeiser schadevergoeding toegekend worden voor de schade die hij lijdt wegens de laattijdige betaling van een vreemdgeldschuld indien het vreemde geld tussen de dag der in mora stelling en de dag der effectieve betaling in waarde daalt.

Waarom?

Omdat naar een vaststaande Belgische rechtspraak een schuld in vreemd geld beschouwd wordt als een goederenschuld en niet als een geldschuld ⁽⁴⁾ ⁽⁵⁾.

Vermits vreemd geld gelijk staat met een goed en niet met geld, moeten niet artikel 1153 B.W. worden toegepast, maar wel de artikelen 1146 en volgende van het Burgerlijk Wetboek.

De schuldenaar heeft een fout begaan door op de vervaldag niet te betalen, de schuldeiser heeft schade geleden wegens de waardedaling van de vreemde munt en het oorzakelijke verband tussen de schade en de schuld spreekt vanzelf: had de schuldenaar op de vervaldag betaald, dan had hij de schuldeiser geen gedeprecieerde deviezen verschaft.

Hierover anders oordelen zou erop neerkomen de weg open te laten aan de misbruiken van de schuldenaars, die de betaling zouden uitstellen om voordeel te trekken uit mogelijke devaluaties waarop zij zouden speculeren ⁽⁶⁾.

Toepassing van de beginselen van de contractuele verantwoordelijkheid.

3. De beginselen van de contractuele aansprakelijkheid zijn dus van toepassing.

Wat is het gevolg hiervan?

Elke wanbetaling op de vervaldag geeft geen onvoorwaardelijk recht op schadevergoeding in geval van devaluatie van het vreemde geld. Een aantal voorwaarden zijn hiervoor vereist.

De vergoeding is alleen verschuldigd zo de schuldenaar in mora werd gesteld ⁽⁷⁾. Alleen de devaluatie van het vreemd geld na de in gebreke stelling kan dus eventueel aanleiding geven tot het betalen van schadevergoeding, de devaluatie van het vreemde geld vóór de in gebreke stelling daarentegen niet. Anders is het wanneer de partijen uitdrukkelijk overeengekomen zijn dat de in mora stelling niet vereist is ⁽⁸⁾.

4. Een tweede voorwaarde om schadevergoeding toe te kennen is dat er schade geleden werd. Alleen de geleden schade zal vergoed worden. Aldus zal de revaluatie van de vreemde munt die de schuldeiser voordeel verschaft en de schuldenaar schade berokkent geen aanleiding geven tot het betalen van een schadevergoeding bij laattijdige betaling te wijten aan de schuld van de schuldenaar. Deze mag geen voordeel halen uit zijn eigen nalatigheid.

Het is de schuldeiser die het bewijs moet leveren van het bestaan en van het bedrag van de schade geleden door de vertraging van de schuldenaar bij het vereffenen van zijn schuld. Naar de overheersende rechtspraak volstaat het evenwel dat de schuldeiser gewag maakt van het koersverlies van de vreemde munt sinds de in mora stelling om én het bestaan én het bedrag van de schade op genoegzame wijze te staven. De rechtspraak vertoont inderdaad de neiging om het bedrag van de schadevergoeding forfaitair te bepalen op het bedrag van het koersverschil ⁽⁹⁾.

Vanzelfsprekend kan de schuldenaar het bewijs leveren dat de schuldeiser geen schade — of een geringere schade dan het koersverschil — geleden heeft. In een paar uitzonderingsgevallen werd aldus aanvaard dat de waardevermindering van het vreemde geld de schuldeiser geen schade berokkend had. Aldus besliste, terecht, de Rechtbank van Koophandel te Brussel in een vonnis van 2 mei 1935 ⁽¹⁰⁾ dat geen schadevergoeding verschuldigd was bij een dollarschuld laattijdig in gedevalueerde dollars betaald, wanneer bewezen werd dat de ontvangen gedevalueerde dollars in de Verenigde Staten werden gebruikt om schulden daar te lande af te lossen. In de Verenigde Staten had de dollar immers dezelfde schulddelegende kracht bewaard.

5. Het bedrag van de schade automatisch ex aequo et bono bepalen naar het koersverschil biedt het voordeel het bewijs van de omvang der schade te vereenvoudigen, maar verdraait enigszins de toedracht van de bestaande wetteksten. De schade bestaat immers in het verlies dat de schuldeiser heeft geleden evenals in de winst die hij heeft moeten derven ⁽¹¹⁾ en niet noodzakelijk in het koersverschil van de vreemde munt tussen de in mora stelling en effectieve betaling ⁽¹²⁾.

De rechter moet het verlies dat de schuldeiser in zijn vermogen lijdt, in concreto, waarden.

De vermindering van de werkelijke koopkracht van het vreemde geld kan de schuldeiser schade berokkenen. Elke devaluatie of elke wijziging in de wisselkoers van een munt betekent evenwel niet dat de koopkracht ervan plots gewijzigd werd: een devaluatiemaatregel beduidt soms niets anders dan de officiële erkenning van een sedert lang ingetreden depreciatie van het geld ⁽¹³⁾. Ook kan het gebeuren dat de devaluatie de binnenprijzen niet, weinig, of slechts na geruime tijd beïnvloedt ⁽¹⁴⁾.

Anderzijds kan de schuldeiser schade geleden hebben wegens de invloed van de devaluatie van de vreemde munt niet op de binnenlandse maar op de internationale koopkracht ervan.

Vele munten kennen vandaag een zwevende koers. De schuldeiser kan in die gevallen schade lijden omwille van het koersverschil tussen de vervaldag en de dag der effectieve betaling, zonder dat dit koersverschil door een officiële devaluatiemaatregel is gesanctioneerd.

De schade kan eveneens afhankelijk zijn van het bedrag van het zakencijfer van eiser met het binnenland enerzijds en met het buitenland anderzijds, of nog van de vergeleken waarde van het verschuldigde vreemd geld met verscheidene deviezen waarin de schuldeiser handel drijft en de omvang van zijn zaken in elk van deze deviezen ⁽¹⁵⁾.

Het afhankelijk maken van het toekennen van schadevergoeding van een koersverschil van de vreemde munt levert vandaag een ander bezwaar. Meer en meer streeft men naar een uiterlijke stabiliteit van de wisselkoersen. Men is zeer behendig geworden in het devalueren van munten ⁽¹⁶⁾.

En nochtans neemt de koopkracht van de munt met de dag af. De voortdurende en gevoelige stijgingen van de indexcijfers van kleinhandelsprijzen, groothandelsprijzen, kosten van levensonderhoud e.a. wijzen er in alle landen op dat het prijspeil verhoogt.

Er bestaat dus veel kans toe dat de schuldeiser schade lijdt ingevolge de laattijdige betaling van een vreemdgeldschuld omdat de goederenwaarde van dat vreemde geld gedaald is, al heeft het vreemde geld geen devaluatie ondergaan en al is zijn wisselkoers t.a.v. de andere munten omzeggens constant gebleven.

Di. een aspect dat door de rechter en a fortiori door de partijen niet uit het oog mag verloren worden bij het bepalen van het bestaan en van de omvang van de geleden schade.

Uit dit alles blijkt dat de schuldeiser recht heeft op schadevergoeding in de mate waarin de waardevermindering van de vreemde munt hem effectief schade berokkend heeft. De schade bestaat dus niet noodzakelijk uit het koersverlies maar moet rekening houden met de waarschijnlijke gevolgen van de laattijdige betaling op het vermogen van de schuldeiser. ⁽¹⁷⁾

6. Naar toepassing van het gemeen recht inzake de contractuele verantwoordelijkheid zal de schuldenaar niet gehouden zijn de door de schuldeiser wegens de devaluatie van het vreemde geld geleden schade te vergoeden indien hij het bewijs kan leveren dat zijn laattijdige betaling aan een vreemde oorzaak, aan toeval of overmacht te wijten is (artikelen 1147 en 1148 B.W.).

7. Moet er in verband met de toe te kennen schadevergoeding een onderscheid gemaakt worden tussen de schuldenaar te kwader trouw en de schuldenaar te goeder trouw?

Indien de schuldenaar te kwader trouw is, bestaat er geen twijfel: hij moet de door de waardedaling van het vreemde geld geleden schade vergoeden. Deze schade is een rechtstreeks en onmiddellijk gevolg van het niet nakomen van de verbintenis op de vervaldag: had de schuldenaar op de vervaldag betaald, dan had hij geen gedeprimeerde deviezen verschaft.

Het antwoord is kieser wanneer de schuldenaar te goeder trouw is. In dit geval is de schuldenaar slechts gehouden tot vergoeding van de schade die was voorzien of die men heeft kunnen voorzien ten tijde van het aangaan van het contract (art. 1150 B.W.).

Alleen de in tempore contractus voorzienbare schade moet worden vergoed. Valt de waardedaling van het

vreemde geld binnen deze vooruitzichten? In tijden van monetaire instabiliteit moet deze vraag bevestigend beantwoord worden. Het is m.i. in dit opzicht niet vereist dat de bewuste vreemde munt in tempore contractus een zekere wankelbaarheid vertoonde, maar het volstaat dat er op internationaal vlak een monetaire instabiliteit te bespeuren viel.

Kan men zich een stap verder wagen en zeggen dat de laatste decennia de monetaire onstandvastigheid zo algemeen verspreid is dat dit risico steeds binnen het kader van de contractuele verantwoordelijkheid past? Mijn gevoelens is dat deze vraag bevestigend kan beantwoord worden.

Bewijzen ter staving hiervan zijn veelvuldig. Twee voorbeelden volstaan hier ter illustrering.

Opdat een niet-geïndexeerde lening bijval zou hebben bij het publiek dient de interestvoet ervan merkkelijk hoger te staan dan bij een geïndexeerde lening. Het supplement interestvoet bij de niet-geïndexeerde lening wordt verondersteld de erosie van het geld goed te maken. In een ander gebied is een gelijkaardig fenomeen waarneembaar: dat van de huurprijzen van onroerende eigendommen. De huishuur is vandaag veelal geïndexeerd.

Dat dank zij de hedendaagse communicatiemedia, dank zij ook het feit dat zeer vele wedden, lonen en pensioenen geïndexeerd zijn, een groot publiek vertrouwd is met de gedachte dat de waarde van de munt aan schommelingen onderhevig is, laat geen twijfel over, ten minste voor wat betreft schommelingen die binnen bepaalde grenzen blijven. Welke die grenzen precies zijn, is moeilijk te becijferen. Zeker is dat catastrofale devaluaties (of revaluaties) zoals Duitsland o.m. die gekend heeft na de eerste wereldoorlog buiten de vooruitzichten van de partijen vallen.

Internationaal privaatrecht.

8. De hierboven geschetste regelen mogen door de Belgische rechter niet op alle vreemdgeldschulden toegepast worden. Zij zijn alleen toepasselijk op die schulden in vreemd geld die onder toepassing vallen van de Belgische wet en werden door zekere rechtbanken verkeerd toegepast — meestal om billijkheidsredenen — op schulden die onder toepassing vielen van een vreemde wet.

Dit is o.m. gebeurd met sommige schulden vóór de onafhankelijkheid in Belgisch Kongo aangegaan, en die op de vervaldag niet betaald waren. Na de onafhankelijkheid en na de devaluatie van de Kongolese frank bood de schuldenaar het nominaal aantal in Kongolese frank die intussen sterk gedevalueerd waren. In zekere gevallen werd door de rechter, ten onrechte, schadevergoeding toegekend voor de schade door de schuldeiser geleden ingevolge het koersverlies van de Kongolese frank sinds de vervaldag. Die schulden vielen immers meestal onder toepassing van het Kongolese recht: zij waren in Kongo aangegaan, tussen Kongolese ingezetenen, en moesten daar te lande betaald worden. Het Kongolese recht diende dus te worden toegepast: de schuldenaar kan zich dus geldig bevrijden door het aantal Kongolese franken gestipuleerd in het contract te betalen. De schuldeiser heeft in die gevallen slechts recht op de moratoire interesten en geen recht op schadevergoeding. Inderdaad artikel 468 van het Kongolees Burgerlijk Wetboek stemt overeen met artikel 1895 B.W. en heeft tot gevolg dat de Kongolese frank na de devaluatie dezelfde schulddelegende kracht bezit als de Kongolese frank vóór de devaluatie. Dit artikel schendt de Belgische openbare orde niet en moet dus door de Belgische rechter toegepast worden. We staan in die gevallen niet voor vreemdgeldschulden in de zin dat de *lex mone-tae* niet verschilt van de *lex causae* ⁽¹⁸⁾.

Ook in doctrine werd dit soms niet voldoende beklemtoond ⁽¹⁹⁾.

De vraag naar schadevergoeding wegens schade geleden door het koersverlies van een vreemde munt tussen de vervaldag (of dag van de in mora stelling) en de dag der effectieve betaling stelt zich alleen wanneer de betaalmunt niet deze is van het land wiens recht op de verbintenis toepasselijk is.

Europese Overeenkomst.

9. Het probleem van de schadevergoeding wegens laattijdige betaling van een vreemdgeldschuld heeft het voorwerp uitgemaakt van een Europese Overeenkomst van 11 december 1967, uitgewerkt in de schoot van de Raad van Europa.

Deze overeenkomst werd reeds door vier landen ondertekend (Oostenrijk - Frankrijk - Duitsland - Luxemburg).

De regelen door het Comité van deskundigen ⁽²⁰⁾ voorgesteld beogen drie doeleinden :

a) De schuldeiser de mogelijkheid te bieden een geldschuld verschuldigd in een munt ander dan die van de plaats der betaling, te betalen in de plaatselijke munt ;

b) De schuldeiser schadevergoeding toe te kennen in geval van laattijdige betaling indien gedurende de vertraging in betaling, de betaalmunt gedeprimeerd wordt ten aanzien van de munt van de plaats van betaling ;

c) De schuldeiser toe te laten in geval van gerechtelijke actie zijn eis te formuleren in de munt waarop hij recht heeft en aldus het risico van verlies uit te schakelen dat uit de conversie in de munt van de *lex fori* kan voortvloeien.

Voor wat ons hier aanbelangt is hoofdzakelijk de tweede van de hierboven opgesomde doeleinden van belang.

Om de harmonisering van het recht ter zake onder de lidstaten van de Raad van Europa te bewerkstelligen heeft het Comité van deskundigen twee teksten aanvaard :

a) Een Overeenkomst, waarbij de partijen zich verbinden hun rechtsregelen te doen samenvallen met de in de Bijlage voorgestelde regelen en waarbij tevens voorzien wordt dat zekere uitzonderingen kunnen aangebracht worden op de voorgestelde regelen en waarbij oog nog enkele regelen verduidelijkt worden ;

b) Een bijlage met de voorgestelde regelen. Deze bijlage bevat geen tekst van eenvormige wet maar wel een aantal regelen die in het nationaal recht van de ondergetekende staten dienen opgenomen in de mate waarin ze er niet reeds van kracht zijn. De verdragsluitende partijen mogen er de vorm van wijzigen om ze beter in het kader van hun juridisch stelsel te doen passen.

10. In deze bijlage wordt voorzien dat de schuldeiser van een niet op de vervaldag betaalde vreemdgeldschuld recht heeft op schadevergoeding indien sedert de vervaldag de betaalmunt in waarde is gedaald ten aanzien van de munt van de plaats van betaling. Het bedrag van deze schadevergoeding is rechtstreeks bepaald door het koersverschil tussen de vervaldag en de dag der effectieve betaling (artikel 4, lid 1 van de bijlage).

Deze forfaitaire vergoeding is evenwel niet verschuldigd indien de schuldenaar, wegens de schuld van de schuldeiser of wegens overmacht in de onmogelijkheid was zijn schuld op de vervaldag te betalen. De schadevergoeding is eveneens niet verschuldigd in de mate waarin de depreciatie de schuldeiser geen schade berokkend heeft. Het is aan de schuldenaar hiervan het bewijs aan te brengen (art. 4, lid 2 van de bijlage).

Een gelijkaardige regel werd uitgebouwd voor geldschulden verschuldigd op basis van een vonnis. Zo het vonnis veroordeelt tot een som in een andere munt dan de munt van het forum of tot de tegenwaarde van die vreemde munt in de munt van het forum en dat de vreemde munt gedeprimeerd wordt ten aanzien van de

munt van het forum tussen de dag van het vonnis en de dag van de effectieve betaling is de schuldenaar verplicht een bijkomend bedrag te betalen. Dit bedrag bestaat in het koersverschil tussen de datum van het vonnis en de datum van de effectieve betaling (art. 7 van de bijlage).

11. De bij deze Europese Overeenkomst ontworpen regeling vertoont enkele verschillen met het stelsel vandaag bij ons toegepast.

De Europese Overeenkomst bepaalt het bedrag van de vergoeding forfaitair op het koersverschil. Theoretisch is er in dit opzicht een merkbaar verschil. Inderdaad moet, in principe, in ons recht de schuldenaar het bewijs leveren van de door hem geleden schade, en we hebben betoogd dat deze schade functie kan zijn van een aantal elementen vreemd aan het koersverschil. In de praktijk wordt evenwel bij ons dikwijls de schadevergoeding forfaitair bepaald op het koersverschil wegens de moeilijkheid het bewijs aan te brengen van de omvang van de werkelijk geleden schade.

Op dit punt zou aldus de Europese Overeenkomst de vandaag overheersende jurisprudentiële regel tot wet maken. We hebben er de aandacht op gevestigd dat zo deze forfaitaire bepaling van de schade het voordeel biedt het bewijs merkbaar te vereenvoudigen ze dikwijls het nadeel biedt de door de schuldeiser werkelijk geleden schade niet getrouw te vergoeden ⁽²¹⁾.

De forfaitaire bepaling van de schadevergoeding, zoals in de Europese overeenkomst is voorzien, heeft tot gevolg de bewijslast over te dragen van de schuldeiser op de schuldenaar. De schuldenaar mag immers — naar de inhoud van de Europese Overeenkomst (artikel 4, lid 2 van de Bijlage) — het bewijs leveren dat de wanbetaling te wijten is aan overmacht of aan de schuld van de schuldeiser of nog dat de schuldeiser geen schade of minder schade heeft geleden dan het forfaitair bedrag bepaald door het koersverschil tussen de vervaldag en de dag der effectieve betaling.

Het toekennen van schadevergoeding afhankelijk stellen van het bestaan van een koersverschil biedt het nadeel de schade door de goederenwaardeschommelingen van de munt geleden niet op te vangen zodat de koers van de munt ongewijzigd blijft. De goederenwaarde van een geld-eenheid kan evenwel schommelen zonder dat dit invloed heeft op de koers ervan ⁽²¹⁾.

12. De Europese Overeenkomst maakt gewag van de depreciatie ingetreden sinds de vervaldag in plaats van de dag der in mora stelling zoals vandaag in ons recht het geval is.

Opdat de ontworpen regel geen afbreuk zou doen aan de algemene nationale rechtsbeginselen ter zake is evenwel voorzien dat de Verdragsluitende partijen de dag der in mora stelling mogen verkiezen boven de vervaldag. Indien door België van deze mogelijkheid werd gebruik gemaakt zou de Europese regeling niets wijzigen aan de op dit punt vandaag geldende regelen van gemeen recht.

13. Vreemd geld, ten aanzien van de Europese Overeenkomst, is het geld dat niet dat is van het land waar de betaling geschiedt. Naar de regelen van internationaal privaatrecht ter zake bij ons, is vreemd geld het geld dat niet is dat van de *lex obligationis*. Hier is dus een merkbaar verschil tussen beide stelsels en zal de innovatie groter zijn. Het stelsel bij de Europese Overeenkomst ingevoerd verbindt het toekennen van schadevergoeding aan de *lex monetae* in plaats van aan de *lex obligationis*.

14. Opmerkelijk is ook het feit dat de Europese Overeenkomst gewag maakt van depreciatie en niet van devalua-

tie van de vreemde munt. Devaluatie is een daad van de wetgever: het is de vastzetting van een nieuwe definitie van de munteenheid. Depreciatie is het verlies van koopkracht van de munt op de markt.

Zonder twijfel is het vandaag beter in dit verband de depreciatie in plaats van de devaluatie van de munt in acht te nemen. De pariteit van de munt kan wisselen (daarom) zonder dat dit door de wetgever bij een devaluatiemaatregel geofficialiseerd wordt. Daarenboven valt op te merken dat vandaag vele landen een stelsel van zwevende standaard kennen.

15. Men zou het kunnen betreuren dat de Europese Overeenkomst het bedrag van de schadevergoeding heeft bepaald op het koersverschil. Aldus laat deze overeenkomst vermoeden dat de waardeschommelingen van de munten zich steeds in de koers ervan weerspiegelen. Dit is evenwel niet het geval. Het koersverschil weerspiegelt niet per se de koopkrachtsschommelingen van de munt. De laatsttijdige betaling van de schuldenaar kan nochtans de schuldeiser schade berokkenen omdat de vreemde munt op de dag der effectieve betaling niet meer dezelfde koopkracht vertegenwoordigt als op de vervaldag.

Had de schuldenaar op de vervaldag over de som beschikt dan had hij zich met dezelfde som een grotere hoeveelheid goederen kunnen aanschaffen. Artikel 4, lid 3 van de Bijlage bepaalt evenwel dat art. 4, lid 1 (schadevergoeding bepaald in verhouding tot het koersverschil) geen beperkingen mag brengen aan de andere rechten die de schuldeiser ten aanzien van de schuldenaar zou kunnen doen gelden. Het commentaar op bewust artikel 4, lid 3 zegt dat het de Verdragsluitende partijen vrij blijven eventueel de gevolgen te regelen van andere depreciaties dan diegene in de Bijlage voorzien. De mogelijkheid blijft dus open om — zelfs onder het stelsel van de Europese Overeenkomst — in eigen recht de schade geleden door de koopkrachtsschommelingen van de munt te laten vergoeden.

16. De uniformisering die de besproken Europese Overeenkomst bewerkstelligt is onontbeerlijk voor een beter inter-europees rechtsverkeer. Mogen dan ook zo vlug mogelijk de verdragsluitende landen van de Raad van Europa — en meer bepaald België — (²²), deze Europese Overeenkomst ondertekenen, opdat de ontworpen uniformisering in de praktijk niet langer dode letter zou blijven.

Y. SCHOENTJES-MERCHERS.

Geaggregeerde voor het Hoger Onderwijs.
Eerstaanwezende Assistente aan de Rijksuniversiteit te Gent.

(1) Zie ook Verslag aan de Koning op de munstabielisatie (Staatsblad, 25 oktober 1926) vóór K.B. van 25 oktober 1926: «De frank zal dus zijn rol behouden in 's lands economie. Hij zal morgen zijn wat hij gisteren was, ten opzichte van de handelszaken en de uitvoering van de contracten.»

(2) Gent, 5 april 1922, Pas., 1922, II, 115; Kooph. Antwerpen, 27 maart 1933, Jur. Anv., 1933, 143; Kooph. Antwerpen, 15 juni 1933, Jur. Anv., 1933, 234; Kooph. Antwerpen, 11 september 1933, Jur. Anv., 1933, 405.

(3) Brussel, 2 mei 1962, Jur. Anv., 1964, 99; Brussel, 24 december 1964, Pas., 1965, II, 283; Brussel, 15 januari 1965 en 5 februari 1965, Pas., 1965, II, 310; Kooph. Brussel, 31 mei 1948, Jur. Com. Brux., 1948, 38; Kooph. Gent, 16 september 1948, R.W., 1948-49, 503; Kooph. Brussel, 24 juli 1952, R.W., 1952-53, 648; Kooph. Brussel, 3 februari 1964, Jur. Com. Brux., 1964, 126.

(4) Gent, 25 april 1934, Pas., 1934, II, 135; Brussel, 15 januari 1965, Pas., 1965, II, 310; Liège, 23 mei 1966, Jur. Liège, 1966-67, 113; Kooph. Gent, 16 september 1948, R.W., 1948-49, 503; Kooph. Brussel, 24 juli 1952, R.W., 1952-53, 648; Kooph. Brussel, 14 mei 1960, Jur. Com. Brux., 1961, 61.

(5) Dit is niet het geval in de meeste van de ons omringende landen: Zie Mann, F.A., *The legal aspect of money, with special reference to comparative, private and public international law*, Oxford, 1953, blz. 142; Wolff, M., in Ehrenberg, *Handbuch des Handelsrechts*, 1917, blz. 634; Nussbaum, A., *Money in the law, National and International, A comparative*

study in the borderline of law and economics, Brooklyn, 1950, blz. 42; Reichsgericht, 25 september 1919, R.G.Z., 96, 162, 165; Asser, C. - Kamphuisen, P.W., *Handleiding tot de beoefening van het Nederlands Burgerlijk Recht*, III, 3, blz. 657; Völlmar, H.F.A., *Het Nederlands Burgerlijk Recht. Handleiding voor studie en praktijk*, Zwolle, 1952, II, nr. 935; Suijling, J. Ph., *Inleiding tot het Burgerlijk Recht*, Haarlem 1934, II, 1, nr. 220; Planiol, M. - Ripert, G., *Traité pratique de droit civil français*, Paris, 1954, VII, nr. 1172.

(6) Vgl. De Page, *Traité*, 1936, III, nr. 141bis.

(7) Artikel 1146 B.W.; Brussel, 12 januari 1935, Pas. 1935, II, 90; Brussel, 2 mei 1962, Jur. Anv., 1964, 99; Brussel, 24 december 1964, Pas., 1965, II, 293; Kooph. Gent, 16 september 1948, R.W., 1948-49, 503.

(8) Kooph. Brussel, 3 februari 1964, Jur. Com. Brux., 1964, 126.

(9) Brussel, 2 mei 1962, Jur. Anv., 1963, 99; Brussel, 24 december 1964, Pas., 1965, II, 293; Kooph. Brussel, 24 juli 1952, R.W., 1952-53, 648; Kooph. Brussel, 3 februari 1964, Jur. Com. Brux., 1964, 126.

(10) Jur. com. Brux., 1935, 165; zie in dezelfde zin: Kooph. Brussel, 6 februari 1934, J.T. 1934, 527 (Engelse ponden); zie verder Kooph. Gent, 16 september 1948, R.W. 1948-49, 503.

(11) Artikel 1149 B.W.

(12) Piret R., *La «réadaptation monétaire» du 21 septembre 1949 et les conflits de droit privé*, J.T., 1949, 489 meer speciaal 490.

(13) D.i. het geval met de meeste devaluaties: zie o.m. stabilisatie K.B. van 25 oktober 1926.

(14) De Belgische frank werd in september 1949 gedevalueerd met 12,5 %, maar het prijspeil bleef in de laatste maanden van 1949 en in de eerste maanden van 1950 bijna ongewijzigd, zelfs bemerkte men een lichte daling ervan. We geven hier ter illustrering het verloop van het indexcijfer van de kleinhandelsprijzen en van de groothandelsprijzen voor de beschouwde periode.

Maand	Kleinhandels- prijzen	Groothandels- prijzen
1949 september	379	361
1949 oktober	376	361
1949 november	377	361
1949 december	375	365
1950 januari	373	366
1950 februari	373	364
1950 maart	371	360
1950 april	370	362
1950 mei	370	365
1950 juni	368	365

(15) Zie kooph. Gent, 16 sept. 1948, R.W., 1948-1949, 503.

(16) Een der hoofddoeleinden van het Internationaal Monetair Fonds (art. 1 van de I.M.F. overeenkomst van 1-22 juli 1944, goedgekeurd bij wet van 26 december 1945), is:

— de internationale monetaire samenwerking en meer in het bijzonder de wisselvastheid bevorderen;
— te vermijden dat, als middel tot internationale concurrentie, naar verlaging van wisselkoersen zou worden gegrepen.

Het staat de lidstaten van het Fonds niet vrij de eenmaal vastgestelde pariteit naar goeddunken te wijzigen. Indien na verloop van tijd blijkt dat de vastgestelde pariteit niet kan worden gehandhaafd, dan heeft het land het recht een wijziging aan te kondigen, in zoverre deze geen aanleiding geeft tot een nieuwe pariteit die naar boven of naar beneden meer dan 10 % van de oorspronkelijke afwijkt. Indien deze grens moet overschreden worden is overleg met het Fonds vereist.

(17) Piret, R., *La «réadaptation monétaire» du 21 septembre 1949 et les conflits de droit privé*, J.T., 1949, 489.

(18) Juist gewezen: Cass., 28 januari 1967, Pas., 1968, 654; Brussel, 15 jan. 1965, Pas. 1965, II, 310; Brussel, 5 febr. 1965, Pas., 1965, II, 314, J.T., 1965, 153; Brussel 5 febr. 1965, J.T. 1965, 153; Burg. Rb. Brussel, 14 okt. 1963, J.T., 1963, 662; Rb. Brussel, 21 okt. 1965, J.T. 1966, 63; Arbit. Rechtspr., 27 maart 1964, J.T., 1964, 616.

Slecht gewezen: Arb. Rechtspr., 16 april 1964, Rev. Banque, 1965, 185; Rb. Neufchâteau, 12 april 1962, Aerts/Soetink en Lebrun (onuitg.); Rb. Arlon, 20 juni 1962 Unibra t./ Martin (onuitg.).

(19) Zie Moeykens, F., *De Muntdvaluatie in het Internationaal Privaat Recht*, R.W., 1965-66, 1329 die in zijn commentaar geen onderscheid maakt tussen de vreemdgeldschulden die onder toepassing vallen van het Belgisch recht en de geldschulden die onder toepassing vallen van vreemd recht en die dus geen vreemdgeldschulden zijn ten aanzien van de lex causae.

(20) Nationale deskundigen die gewerkt hebben onder het gezag van het Europees Comité voor Juridische Samenwerking in de schoot van de Raad van Europa.

(21) Zie hoger nr. 5.

(22) En nadien eventueel ook andere landen: de Europese overeenkomst voorziet immers dat de Ministerraad van de Raad van Europa niet-leden zal mogen uitnodigen de Overeenkomst bij te treden (art. 9 van de Overeenkomst).

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE.

1e Kamer. — 13 maart 1970.

Voorzitter: M. Belpaire.
Raadsheer-verslaggever: M. Wauters.
Advocaat-generaal: M. Charles
Advocaten: Mrs. De Bruyn en Struye.

Levensonderhoud. — Overlevende echtgenoot. — Uitkering tot onderhoud van art. 205, par. 2 B.W. — Voorwaarde. — Geen kind uit het huwelijk. — Aangenomen kind. — Gelijktelling.

Afgezien van alle andere wetsbepalingen is art. 205, § 2 B.W. alleen toepasselijk wanneer geen kind uit het huwelijk met de overlevende echtgenoot achtergelaten is.

In de artikelen 351, lid 2, en 352, lid 2, B.W. wordt het aangenomen kind gelijkgesteld met het wettig kind wat de verplichting tot onderhoud en het erfrecht, in die bepalingen bedoeld, betreft. Het principe van deze gelijkstelling dringt zich ook op voor de toepassing van art. 205 § 2. Deze bepaling heeft inderdaad tot voorwerp een recht op levensonderhoud aan de overlevende echtgenoot die behoeftig is te verzekeren, en dit recht wordt op dezelfde wijze en in dezelfde mate gevrijwaard indien het achtergelaten kind een uit het huwelijk van beide echtgenoten gesproten kind is, of een kind dat door beide echtgenoten tijdens het huwelijk aangenomen is, of een kind uit een vorig huwelijk van een van de echtgenoten dat door de andere echtgenoot tijdens het huwelijk aangenomen is.

Rossels e.a. t./ Casteels e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 24 april 1969 door het Hof van beroep te Gent gewezen;

Over de grond van niet-ontvankelijkheid van de voorziening door de tweede tot en met de achtste verweerster opgeworpen en hieruit afgeleid dat tegen hen door de eisers geen grieven kunnen aangevoerd worden daar het bestreden arrest zich ertoe beperkt aan die verweerders akte te verlenen van hun verklaring dat ze zullen bijdragen, voor hun aandeel, in de door de eerste verweerster gevorderde uitkering tot onderhoud:

Overwegende dat al de verweerders de eisers hebben gedagvaard en zo in eerste aanleg als in hoger beroep tegen hen hebben geconcludeerd;

dat de eisers veroordeeld werden in de kosten van de beide aanleggen, daarin begrepen de door de tweede tot en met de achtste verweerder gedane kosten;

Dat de grond van niet-ontvankelijkheid niet kan aangenomen worden;

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 205, inzonderheid paragrafen 2 tot 5, 325, inzonderheid lid 2, van het Burgerlijk Wetboek (dit laatste artikel zoals vervangen door artikel 1 van de wet van 22 maart 1940) en 97 van de Grondwet,

doordat het bestreden arrest, na te hebben vastgesteld dat de eerste verweerster uit een vorig huwelijk een dochter heeft die, tijdens haar huwelijk met de «de cujus», door deze als kind werd aangenomen, haar rechtsvordering tot uitkering tot onderhoud, op grond van artikel 205 van het Burgerlijk Wetboek, ten laste van de nalatenschap, niettemin ontvankelijk en gegrond verklaart en de eisers veroordeelt, elk voor hun aandeel in de nalatenschap, aan de eerste verweerster een maandelijkse uit-

kering tot onderhoud te betalen die voor de ganse nalatenschap op 7.500 fr. wordt bepaald, zulks om de redenen dat de aangenomen dochter geen kind is achtergelaten uit het huwelijk van de «de cujus» met de eerste verweerster doch uit het huwelijk van deze laatste met haar eerste echtgenoot, dat zij als wettige afstammeling tot levensonderhoud gehouden is jegens haar moeder, de eerste verweerster, indien deze behoeftig is, en dat zij als aangenomen kind een gelijkaardige verplichting had tegenover de «de cujus» hoewel ze niet is gesproten uit het huwelijk van deze laatste met de eerste verweerster,

terwijl artikel 205, paragraaf 2, van het Burgerlijk Wetboek aan de overlevende echtgenoot slechts levensonderhoud ten laste van de nalatenschap toestaat wanneer de vooroverleden echtgenoot overleden is zonder kinderen uit zijn huwelijk met de overlevende echtgenoot achter te laten, en terwijl krachtens artikel 352, lid 2, van het Burgerlijk Wetboek het aangenomen kind op de nalatenschap van de aannemende dezelfde rechten heeft als een wettig kind, zodat wanneer een kind uit een vorig huwelijk van de overlevende echtgenoot door de vooroverleden echtgenoot aangenomen is tijdens het huwelijk, het dient te worden beschouwd, op erfrechtelijk gebied althans, als het wettig kind van beide echtgenoten en bijgevolg als een kind uit het huwelijk gesproten in de zin van gemeld artikel 205, paragraaf 2:

Overwegende dat uit de vaststellingen van het arrest blijkt dat de eerste verweerster, weduwe van Dierickx William, een dochter heeft uit een vorig huwelijk, zijnde de tweede verweerster die door Dierickx tijdens zijn huwelijk met de eerste verweerster aangenomen werd;

Overwegende dat luidens artikel 205, paragraaf 2, van het Burgerlijk Wetboek, wanneer een echtgenoot vooroverleden is zonder kinderen uit zijn huwelijk met de overlevende echtgenoot achter te laten, zijn nalatenschap levensonderhoud verschuldigd is aan de langstlevende, indien deze ten tijde van het overlijden behoeftig is;

Overwegende, weliswaar, dat die paragraaf, afgezien van alle andere wetsbepalingen, alleen toepasselijk is wanneer geen kind uit het huwelijk met de overlevende echtgenoot achtergelaten is;

Maar overwegende dat krachtens artikel 351, lid 2, van het Burgerlijk Wetboek, het aangenomen kind levensonderhoud verschuldigd is aan de aannemende indien deze in nood verkeert, zoals, krachtens paragraaf 1 van gezegd artikel 205, het wettig kind aan zijn ouders; dat krachtens artikel 352, lid 2, van hetzelfde wetboek, het aangenomen kind op de nalatenschap van de aannemende dezelfde rechten heeft als een wettig kind daarop zou hebben;

Dat uit deze bepalingen volgt dat het aangenomen kind, zowel wat bedoelde verplichting tot levensonderhoud als bedoeld erfrecht betreft, met het wettig kind wordt gelijkgesteld; dat het principe van deze gelijkstelling zich opdringt, ook wat de toepassing van artikel 205, paragraaf 2, betreft, zonder dat de wetgever dit principe andermaal diende te stellen; dat die bepaling inderdaad tot voorwerp heeft een recht op levensonderhoud aan de overlevende echtgenoot die behoeftig is te verzekeren en dat dit recht op dezelfde wijze en in dezelfde mate gevrijwaard wordt indien het achtergelaten kind een uit het huwelijk van beide echtgenoten gesproten kind is, of een kind dat door beide echtgenoten tijdens het huwelijk aangenomen werd, of een kind uit een vorig huwelijk van een van de echtgenoten dat door de andere echtgenoot tijdens het huwelijk aangenomen werd;

Dat het middel gegrond is;

Om deze redenen,

en zonder acht te slaan op het eerste en het derde middel welke geen ruimere vernietiging zouden kunnen medebrengen,

Vernietigt het bestreden arrest, behoudens in zover het akte verleent aan de tweede tot en met de achtste verweerder van hun verklaring dat ze zullen bijdragen, voor hun aandeel, in een maandelijks uitkering tot onderhoud, groot 7.500 frank, in het voordeel van de eerste verweerder;

Zegt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing;

Houdt de kosten aan; zegt dat hierover door de feitenrechter zal beslist worden;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Hof van beroep te Brussel.

NOOT. — Zie voor andere problemen met betrekking tot art. 205 § 2 e.v. B.W.: Cass., 12 juli 1957, R.W. 1957-58, 1750, alsmede de bespreking ervan door Jean G. Renauld en M. Grégoire, in J.T. 1969, 81, nr. 30.

HOF VAN CASSATIE.

2e Kamer. — 27 januari 1970.

Voorzitter: M. Louveaux.

Raadshere-verslaggever: M. Rutsaert.

Advocaat-generaal: M. Depelchin.

Verkeer. — Vervallenverklaring. — Herstel in het recht tot sturen. — Het voorgeschreven onderzoek met goed gevolg ondergaan.

Art. 48, 2° van de wet betreffende de politie van het wegverkeer stelt het besturen van een motorvoertuig, wanneer het verval geëindigd is, slechts strafbaar indien het door art. 47 voorgeschreven onderzoek niet met goed gevolg is ondergaan, doch geenszins het besturen voordat de commissaris aan de betrokkene, bij een ter post aangetekend schrijven, van zijn beslissing kennis heeft gegeven overeenkomstig art. 23 van het K.B. van 4 mei 1965.

De Groot t./....

Gelet op het bestreden arrest op 22 oktober 1969 gewezen door het Hof van beroep te Brussel;

Over het middel van ambtswege afgeleid uit de schending van de artikelen 47 en 48, 2° van de wet betreffende de politie over het wegverkeer:

Overwegende dat het bestreden arrest eiser veroordeeld heeft tot een geldboete van 500 fr. gebracht op 10.000 fr. of twee maanden vervangende gevangenisstraf, bij bevestiging van de beslissing van de eerste rechter, om « te Ramsel op 23 september 1968, op de openbare weg een motorvoertuig, namelijk een personenwagen te hebben bestuurd, dat behoort tot een van de categoriën bedoeld in de beslissing van vervallenverklaring te zijnen laste als straf uitgesproken bij vonnis van de politierechter van Aarschot van 30 april 1968, nadat dit verval een einde had genomen zonder met goed gevolg het theoretisch, praktisch, geneeskundig en psychotechnisch onderzoek, voorgeschreven bij artikel 47 van de wet betreffende de politie over het wegverkeer, te hebben ondergaan » (telastelegging E);

Overwegende dat volgens de stukken waarop het Hof vermag acht te slaan, de door de politierechter uitgesproken vervallenverklaring op 24 augustus 1968 een einde had genomen en slechts op 30 september 1968 aan eiser kennis werd gegeven van de gunstige uitslag van zijn examen betreffende bepaalde categoriën van voertuigen;

Overwegende dat artikel 48, 2° van de wet betreffende de politie van het wegverkeer het besturen van een motorvoertuig, wanneer het verval geëindigd is, slechts strafbaar stelt indien het door artikel 47 voorgeschreven onderzoek niet met goed gevolg werd ondergaan, doch geenszins het besturen voordat de commissaris, aan de betrokkene, bij een ter post aangetekend schrijven, van zijn beslissing kennis heeft gegeven overeenkomstig artikel 23 van het koninklijk besluit van 4 mei 1965;

Overwegende dat het arrest dienvolgens eiser niet veroordeeld te veroordelen op grond van de beschouwing dat op 23 september 1968 hem nog geen kennis ervan was gegeven dat hij in bovenvermeld examen geslaagd was; dat de veroordeling wettelijk slechts mogelijk was voor zover de gunstige beslissing met betrekking tot gezegd examen nog niet getroffen was;

Overwegende, voor het overige, dat de substantiële of op straffe van nietigheid voorgeschreven rechtsvormen werden nageleefd en dat de beslissing overeenkomstig de wet is;

Overwegende dat het arrest eiser verder veroordeeld heeft tot levenslang verval van het recht een voertuig of een luchtschip te besturen of een rijdier te geleiden, doch dat deze veroordeling gerechtvaardigd blijft door de andere telasteleggingen wegens welke zij insgelijks uitgesproken werd;

Om deze redenen,

Vernietigt het bestreden arrest in zover het, bij bevestiging van de beslissing van de eerste rechter, eiser veroordeeld heeft tot een geldboete van 500 fr. gebracht op 10.000 fr. of een vervangende gevangenisstraf van twee maanden wegens bovenvermelde telastelegging E alsook in zover het hem in een gedeelte van de kosten van de strafvordering met een maand lijfswang heeft veroordeeld;

Verwerpt de voorziening voor het overige;

Beveelt dat melding van dit arrest zal gemaakt worden op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing;

Veroordeelt eiser in drie vierde van de kosten, legt het overige vierde ten laste van de Staat;

Verwijst de aldus beperkte zaak naar het Hof van beroep te Gent.

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL.

9e Kamer. — 24 april 1970.

Voorzitter: M. Liard.

Raadsheren: M.M. Grenet en Blockx.

Advocaten: Mrs. Lauwers, van Doosselaere en Verhoeven.

Gewijsde. — Strafrechtelijke vrijspraak. — Begrip.

Voor een verkeersongeval dat door V.C. was veroorzaakt, werd V.F., zijn vader, als dader, en V.C. zelf, als burgerlijk aansprakelijke persoon, voor de strafrechter gedagvaard. Beiden werden vrijgesproken op grond dat V.F. (vader) aan de feiten geen deel had genomen, en V.C. (zoon) niet in de correcte hoedanigheid van verdachte was gedagvaard.

De strafrechter heeft zich zodoende onthouden ten opzichte van beiden de grond van de zaak, namelijk de

kwestie van hun verantwoordelijkheid, te berechten. Noch op strafgebied noch op burgerlijk gebied bestaat er rechterlijk gewijsde waaruit de onontvankelijkheid van de vordering van het slachtoffer voor de burgerlijke rechter tegen de verzekeraar van V.C. zou kunnen voortvloeien.

N.V. De Vrede t/ N.V. De Schelde en Janssens.

Gezien in eensluidend afschrift het vonnis der rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen de dato 21 mei 1969, waarvan geen betekening wordt voorgelegd en waartegen op 10 december 1969, regelmatig naar vorm en termijn beroep werd ingesteld;

Aangezien geïntimeerden, oorspronkelijk aanleggers, vergoeding nastreven voor de gevolgen van een verkeersongeval dat te Deurne op 10 september 1965 plaats had en waarbij Janssens Louis, die als fietser uit de Pieter De Ridderstraat gereden kwam, zwaar gewond werd op het kruispunt met de Craeybeckxlaan, wegens aanrijding met de bromfiets bestuurd door Van den Wijngaert Cornelius, verzekerde van appellante;

Aangezien het dispositief van het vonnis de dato 17 mei 1967 van de Correctionele rechtbank, zetelend in graad van beroep, waarbij Van den Wijngaert Florent en Van den Wijngaert Cornelius vrijgesproken werden en de tegen hen door de alsdan rechtstreeks dagende partij, N.V. De Schelde, ingestelde eis gelijktijdig onontvankelijk verklaard en afgewezen werd, dient opgevat te worden in verband met de motivering van hetzelfde vonnis, en also blijkt dat de strafrechter in beroep het onmogelijk achtte, wegens de naamverwisseling die in de voorafgaandelijke procedure was ontstaan, uitspraak te doen over de vorderingen ten laste van Van den Wijngaert Florent (vader) omdat deze persoon aan de feiten geen deel had genomen, en ten laste van Van den Wijngaert Cornelius (zoon) omdat deze niet in de correcte hoedanigheid van betichte gedagvaard was;

Aangezien de strafrechter in beroep zich zodoende onduidelijk heeft onthouden ten opzichte der gedaagde partijen Van den Wijngaert de grond van de zaak, namelijk de kwestie van hun verantwoordelijkheid, te berechten, zodat noch op strafgebied « erga omnes » noch op burgerlijk gebied in de zin van artikel 1351 van het Burgerlijk Wetboek, zelfs afgezien van het feit dat de verzekeringsmaatschappij De Vrede, thans appellante, voor de strafrechtsmacht niet als gedingvoerende partij aanwezig was, geen rechterlijk gewijsde bestaat waaruit de onontvankelijkheid van de huidige eisen van De Schelde en van Janssens zou kunnen voortvloeien;

Aangezien uit dit alles eveneens dient afgeleid te worden dat de eerste rechter in te algemene bewoordingen geoordeeld heeft dat de correctionele rechtbank zetelend in graad van beroep, bij haar voormeld vonnis van 17 mei 1967, de verantwoordelijkheid voor het ongeval definitief heeft vastgelegd, als wanneer door de vrijpraak van Janssens hoofdens de betichting van onvrijwillige slagen en verwondingen en de daaropvolgende onbevoegdheidsverklaring om kennis te nemen van de eisen der burgerlijke partijen Van den Wijngaert, enkel de afwezigheid van fout in hoofde van Janssens definitief werd beslist, doch de eventuele aansprakelijkheid dezer partijen Van den Wijngaert zelf, onbesproken werd gelaten;

Aangezien uit de verklaringen der bij het ongeval betrokken bestuurders en uit de politieschets kan afgeleid worden dat de fietser Janssens reeds tamelijk ver in het kruispunt rond het aldaar liggend pleintje was gevorderd en dus met het afzwijken naar links reeds volop bezig was — hij zou zelfs, zo beweert hij, zijn linkerarm daartoe hebben uitgestoken — wanneer hij links van achter werd aangereden door de bromfietser Van den Wijngaert Cornelius, die hij niet opgemerkt had en die na de bocht van de Craeybeckxlaan naar de Te Couwelaerlei al te kort te hebben genomen, op foutieve wijze de regelmatig afzwijkende fietser nog poogde links in te halen;

Aangezien de fout van Van den Wijngaert Cornelius derhalve bewezen is;

Aangezien de door de eerste rechter toegekende provisies en bevolen onderzoeksmaatregel billijk en gerechtvaardigd voorkomen;

*Om deze redenen,
Het Hof,*

Na beraad,

Gelet op artikel 24 der wet van 15 juni 1935, alle andere, meer omvattende of strijdige besluiten verwerpend;

Ontvangt het beroep;

Bevestigt de beschikkingen van het aangevochten vonnis;

Veroordeelt appellante tot al de gerechtskosten in beroep.

HOF VAN BEROEP TE GENT

8ste Kamer. — 6 januari 1970.

Voorzitter : M. De Prêter.

Raadsheren : M.M. Struye de Swielande en Viaene.

Advocaat-generaal : M. Leroy.

Advocaten : Mrs. E. Dhondt (Brugge) en W. De Clercq (Gent).

1. **Geneeskunst. — Echtgenote van geneesheer. — Gebrek aan wettelijk gestelde voorwaarden om de geneeskunst uit te oefenen. — Onderzoeken van afwijkingen, storingen of gebrekkigheden van het gezicht of het gehoor. — Gewoonte. — Onwettige uitoefening van de geneeskunst.**
2. **Deelneming. — Echtgenoot. — Geneesheer. — Orienteringen aan zijn echtgenote betreffende dergelijke onderzoeken. — Ter hand stellen van blanco-attesten en formulieren. — Rechtstreekse mededader van onwettige uitoefening van de geneeskunst.**
3. **Valsheid in geschriften en gebruik van valse akten. — Attesten en formulieren ingevuld en ondertekend door de echtgenote van de geneesheer. — Toezending aan bevoegde instantie. — Medeweten van de geneesheer. — Handelwijze strijdig met de waarheid. — Beide echtgenoten schuldig.**

1. **Is schuldig aan onwettige uitoefening van de geneeskunst en van de daaraan verbonden beroepen, de echtgenote van een doctor in de geneeskunde, die het geheel van de voorwaarden gesteld bij art. 2, § 1, eerste lid, en art. 7 § 1 of § 2, van het K.B. nr. 78 van 10 november 1967, betreffende de geneeskunst, de uitoefening van de daaraan verbonden beroepen en de geneeskundige commissies, niet vervult, en niettemin, bij afwezigheid van haar echtgenoot, gewoonlijk overgaat tot het verrichten op een menselijk wezen van handelingen die tot doel hebben, of worden voorgesteld tot doel te hebben, het onderzoek bij de betrokken personen van de algemene gezondheidstoestand en het opsporen bij hen van eventuele afwijkingen, storingen of gebrekkigheden van het gezicht en het gehoor, terwijl deze vrouw de getuigenschappen met betrekking tot deze onderzoeken, en bestemd voor het Ministerie van Verkeerswezen, Bestuur van het Zeewezen, opstelt en ondertekent onder de betiteling « de erkende geneesheer ».**

2. Door aan zijn echtgenote op te dragen voormelde verrichtingen te doen, haar uit te leggen hoe zij daarbij moet te werk gaan, en haar de hem toevertrouwde blanco-attesten en formulieren ter hand te stellen of en gebruik van te laten maken, is de doctor in de geneeskunde rechtstreekse mededader van het misdrijf van onwettige uitoefening van de geneeskunst.
3. Zijn schuldig aan valsheid in geschriften en gebruik van valse akten, de echtgenote van de doctor in de geneeskunde die de hierboven bedoelde attesten invult, ondertekent, en ze aan de bevoegde instantie toezendt, zomede de geneesheer die, met medeweten van het misbruik dat van deze attesten zou gemaakt worden, deze handelwijze toelaat, waardoor deze instantie in de waan wordt gebracht dat de in deze formulieren vermelde personen werkelijk door de officieel erkende geneesheer werden onderzocht, zodat hem voor deze prestaties ereloon verschuldigd is, terwijl zulks strijdig is met de waarheid en er door deze instantie, geen ereloon kan verschuldigd zijn voor verrichtingen, die immers door onwettige uitoefening van de geneeskunst zijn aangemerkt.

O.M. t./ Dr. Hautekeet, Gilbert & Gevaert, Oolga.

Verdacht van :

De eerste :

te Oostende, tussen 20-5-1962 en 17-1-1968, op voortgezette wijze —

A. Bij inbreuk op de art. 1, 2, 19, 38 § 1, 43 en 44 van het K.B. n° 78 dd. 10-11-1967 betreffende de geneeskunst, de uitoefening van de daaraan verbonden beroepen en de geneeskundige commissie, als dokter in de genees-, heel- en verloskunde, beoefenaar van de geneeskunde, op om het even welke wijze, zijn medewerking te hebben verleend aan Gevaert Olga of haar zijn naam te hebben geleend met het doel haar te onttrekken aan de straffen waarmee de onwettige uitoefening van de geneeskunde gestraft wordt.

De eerste en de tweede :

te Oostende tussen 20-5-1962 en 17-1-1968, op voortgezette wijze, telkens op de datum op iedere bon vermeld —

B. Als daders van een misdaad of een wanbedrijf om die misdaad of dat wanbedrijf te hebben uitgevoerd of aan de uitvoering rechtstreeks te hebben medegewerkt, of door enige daad tot de uitvoering zodanige hulp te hebben verleend dat, zonder hun bijstand, de misdaad of het wanbedrijf niet had kunnen worden gepleegd ;

1. Met bedrieglijk opzet of met het oogmerk om te schaden, valsheid te hebben gepleegd in authentieke en openbare geschriften, in handels- of bankgeschriften of in private geschriften, hetzij door valse handtekeningen, hetzij door namaking of vervalsing van geschriften of handtekeningen, hetzij door overeenkomsten, beschikkingen, verbintenissen of schuldbevrijdingen valselijk op te maken of achteraf in de akten in te voegen, hetzij door toevoeging of vervalsing van bedingen, verklaringen of feiten die deze akten tot doel hadden op te nemen en vast te stellen, en nml. in 39 witte formulieren « Geneeskundig onderzoek der vissers » geldend als bon tot uitbetaling van honoraria, valselijk te hebben verklaard dat de erin vermelde personen door hem werden onderzocht, en met hetzelfde bedrieglijk opzet of oogmerk om te schaden gebruik te hebben gemaakt van de aldus vervalste bons, wetende dat ze vals waren.

2. Met het oogmerk om zich een zaak toe te eigenen die aan een ander toebehoort, zich gelden, roerende goe-

deren, verbintenissen, kwijtingen, schuldbevrijdingen te hebben doen afgeven of leveren, hetzij door het gebruikmaken van valse namen of valse hoedanigheden, hetzij door het aanwenden van listige kunstgrepen om te doen geloven aan het bestaan van valse ondernemingen, van een denkbeeldige macht of van een denkbeeldig krediet, om een goede afloop, een ongeval of enige andere hersenschimmige gebeurtenis te doen verwachten of te doen vrezen of om op andere wijze misbruik te maken van het vertrouwen of van de lichtgelovigheid, en nml. een bedrag van 1.200 fr. t.n.v. de V.Z.W. Rederscentrale te Oostende.

De tweede :

te Oostende tussen 20-5-1962 en 17-1-1968, op voortgezette wijze —

C. Bij inbreuk op de art. 1, 2, 38 § 1, 43 en 44 van het K.B. n° 78 dd. 10-11-1967, betreffende de geneeskunst, de uitoefening van de daaraan verbonden beroepen en de geneeskundige commissies, zonder houder te zijn van het vereiste diploma van doctor in de genees-, heel- en verloskunde, en geen bevoegd helper zijnde in de zin van de art. 5 en 6 van hetzelfde K.B. n° 78, persoonlijk handelingen te hebben gesteld, die tot doel hadden of worden voorgesteld tot doel te hebben gehad, bij een menselijk wezen, hetzij het onderzoeken van de gezondheidstoestand, hetzij het opsporen van ziekten of gebrekkigheden.

Beide beklaagden werden schuldig verklaard aan de hen respectieffelijk ten laste gelegde feiten, en,

aannemende dat het plegen van schriftvervalsing, het gebruik der valse stukken en de oplichting in casu gepleegd werden met één en zelfde misdadig inzicht zodat bij toepassing van art. 65 SWB slechts de zwaarste straf dient toegepast te worden, zijnde deze voorzien voor feit B./1, en,

aannemende verzachtende omstandigheden ten voordele van de eerste gedaagde wat betreft de feiten A en C, spruitende uit het afwezig zijn van veroordelingen voor beide beklaagden,

werd, op tegenspraak,

de eerste beklaagde veroordeeld voor feit A./ in een geldboete van tweehonderd frank, verhoogd met 190 deciemmen, aldus gebracht op 4.000 frank, of een vervangende gevangenisstraf van twee maanden,

en,

voor de feiten B./ 1 en 2 in een gevangenisstraf van een maand en een geldboete van tweehonderd frank, verhoogd met 190 deciemmen, aldus gebracht op 4.000 frank of een vervangende gevangenisstraf van twee maanden ;

de tweede beklaagde veroordeeld voor de feiten B/1 en 2 in een gevangenisstraf van een maand en een geldboete van honderd frank, verhoogd met 190 deciemmen, aldus gebracht op 2.000 frank of een vervangende gevangenisstraf van één maand ;

en,

voor het feit C./ in een geldboete van tweehonderd frank, verhoogd met 190 deciemmen, aldus gebracht op 4.000 frank of een vervangende gevangenisstraf van twee maanden ;

Beiden werden solidairlijk verwezen tot de gedingskosten begroot in het geheel op 8.252 frank ;

en aangezien de kosten de 3.000 fr. te boven gaan, werd de duur van de lijfswang tegenover Hautekeete Gilbert bepaald op een maand ;

Werden verbeurd verklaard de valse formulieren vermeld in de stukken 242 tot en met 245 van de strafbundel en voortkomende uit het misdrijf van valsheid in geschriften ;

De teruggave werd bevolen van de overige inbeslaggenomen stukken aan hun rechtmatige eigenaar.

Met uitsluiting voor een duur van drie jaar enkel wat betreft de beide hoofdgevangenisstraffen ;

Bij vonnis der rechtbank van eerste aanleg te Brugge, correctionele Kamer met drie rechters, gedagtekend 30 april 1969, waartegen hoger beroep hebben ingesteld :

— de beide beklaagden, op 8.5.1969, tegen al de schikkingen

— het Openbaar Ministerie, op 8.5.1969, tegen de beide beklaagden en tegen al de schikkingen.

Gehoord de heer raadsheer Viaene in zijn verslag gedaan ter openbare terechtzitting ;

Gehoord de beklaagden in hun middelen van verdediging, bijgestaan door Meesters E. Dhont, advocaat te Brugge, en W. De Clercq, advocaat te Gent ;

Gehoord in zijn vordering de heer Colpaert, Advocaat-generaal ;

— dit alles in het Nederlands ;

Overwegende dat de hogere beroepen tijdig werden ingesteld en regelmatig zijn naar de vorm ;

Ten aanzien van de tenlastelegging A :

Overwegende dat de tenlastelegging, omschreven onder littera A van de dagvaarding, eerst een misdrijf uitmaakt en derhalve ook eerst strafbaar is sedert het in werking treden van het K.B. dd. 10 november 1967 betreffende de geneeskunde en de uitoefening van de daaraan verbonden beroepen, hetzij vanaf 14 november 1967 ;

Overwegende evenwel dat sedert vorenbedoelde datum van 14 november 1967 en nl. in december 1967 en in januari 1968 (cfr. st. 14, 149, 201, 221) de tweede beklaagde zich op voortgezette wijze schuldig maakte aan onwettige uitoefening van de geneeskunde, door, als persoon die het geheel van de voorwaarden gesteld bij art. 2, paragraaf 1, 1e lid K.B. 10 november 1967 niet vervult, gewoonlijk handelingen te hebben verricht die tot doel hebben, of worden voorgesteld tot doel te hebben, bij een menselijk wezen, hetzij het onderzoeken van de gezondheidstoestand, hetzij het opsporen van ziekten en gebrekkigheden ;

Overwegende dat de verrichtingen van de tweede beklaagde, hoe eenvoudig zij ook waren, wél tot doel hadden en alleszins werden voorgesteld tot doel te hebben het onderzoek bij de betrokken personen van de algemene gezondheidstoestand en het opsporen bij hen van gebeurlijke afwijkingen, storingen, of gebrekkigheden van het gezicht en het gehoor ;

Overwegende dat zulks des te duidelijker naar voor komt, nu het Ministerie van Verkeerswezen, Bestuur van het Zeewezen, overeenkomstig het reglement op de Zeevaartinspectie, oplegt dat de vereiste getuigsschriften afgeleverd en ondertekend worden door de door deze dienst erkende geneesheer, hetgeen vanzelfsprekend behelst dat ook die erkende geneesheer persoonlijk de geneeskundige onderzoeken doet, terwijl in werkelijkheid het de tweede beklaagde was die, bij afwezigheid van de eerste beklaagde, haar echtgenoot, deze onderzoeken verrichtte, de getuigsschriften opstelde en ze ondertekende, zulks onder de betiteling « De erkende geneesheer » ;

Overwegende dat, gelet op de veelvuldigheid van deze verrichtingen gesteld door de tweede beklaagde, na 14 november 1967, er moet besloten worden dat zij deze handelingen gewoonlijk stelde ;

Overwegende dat de eerste beklaagde zijn medewerking heeft verleend aan deze onwettige uitoefening van de geneeskunde door de tweede beklaagde, door haar op te dragen deze verrichtingen te doen, door haar uit te leggen hoe zij daarbij moest te werk gaan, door haar de hem toevertrouwde blanco-attesten en formulieren ter hand te stellen of ze te laten gebruiken ;

Overwegende evenwel dat, om de reeds aangehaalde

reden, deze medewerking vanwege de eerste beklaagde slechts strafbaar is vanaf 14 november 1967 ;

Dat dienvolgens, mits die beperking, de tenlastelegging A in hoofde van de eerste beklaagde vóór het Hof bewezen is gebleven, terwijl het overige van deze tenlastelegging A in hoofde van de eerste beklaagde vóór het Hof niet bewezen is gebleven ;

Ten aanzien van de tenlastelegging BI en BII :

Overwegende dat het voortgezette misdrijf van valsheid in geschriften en gebruik ervan gelet op de eenheid van strafbaar opzet in hoofde van de beklaagden een voortgezet misdrijf uitmaakt en hierin bestaat dat door het ondertekenen door de tweede beklaagde van de 39 alhier bedoelde formulieren en door het inzenden ervan aan de bevoegde instantie, deze instantie in de waan werd gebracht dat de in deze formulieren vermelde personen werkelijk door de officieel erkende geneesheer werden onderzocht, zodat hem voor deze prestaties ereloon verschuldigd was, terwijl zulks strijdig was met de waarheid en er door deze instantie geen ereloon kon verschuldigd zijn voor verrichtingen gesteld door de tweede beklaagde, welke verrichtingen immers het karakter hadden van een onwettige uitoefening van de geneeskunde en derhalve een misdrijf uitmaakten ;

Overwegende dat de tweede beklaagde deze formulieren ondertekende en toestuurde aan de V.Z.W. Rederscentrale te Oostende ; dat de eerste beklaagde deze formulieren met medeweten van het misbruik dat er zou van gemaakt worden, door de tweede beklaagde deed invullen, ondertekenen en toesturen aan de voormelde dienst ;

Overwegende dat op grond van die handelswijze het bedrieglijk opzet van de beklaagden bewezen is ; dat de berokkende schade vaststaat, vermits de V.Z.W. Rederscentrale te Oostende, ingevolge die handelwijze, een door haar niet verschuldigd bedrag van 1.200 fr. heeft uitgegeven ;

Overwegende dat aldus ook de feiten BI en BII ten laste van de beklaagden vóór het Hof bewezen zijn gebleven ;

Ten aanzien van de tenlastelegging C :

Overwegende dat, op grond van de redenen aangehaald in verband met de tenlastelegging A, ook de tenlastelegging C bewezen is in hoofde van de tweede beklaagde ;

Overwegende echter dat deze tenlastelegging reeds een misdrijf uitmaakte ingevolge de bepalingen van art. 18 Wet 12 maart 1818 betreffende de uitoefening van een tak van de geneeskunde ;

Overwegende dat de tenlastelegging C in hoofde van de tweede beklaagde een voortgezet misdrijf uitmaakt, hetwelk zich in hoofde van de tweede beklaagde kenmerkt door een voortdurende en voortgezette delictueuse handelwijze, welke plaats vond tussen 20 mei 1962 en 17 januari 1968, zoals bepaald in de dagvaarding ;

Dat derhalve de strengere betuigeling bepaald bij art. 38 paragraaf 1 van het K.B. dd. 10 november 1967 terzake toepasselijk is (Vanhoudt en Callewaert, Belg. strafrecht, nr. 621, blz. 323 ; - Les Nouvelles Droit Pénal, T. I, Vol. I, nr. 279 ; - R.P.D.B. V° Infractions et répression en général nr. 7 in fine) ;

Overwegende dat de eerste rechter met reden verzachtende omstandigheden heeft aangenomen ten aanzien van de eerste beklaagde wat betreft het feit A, doch bij vergissing verzachtende omstandigheden aannam ten aanzien van de eerste beklaagde met betrekking tot het feit C, hetwelk hem niet te laste wordt gelegd ;

Overwegende dat daarentegen er wel verzachtende omstandigheden aan te nemen zijn ten aanzien van de

tweede beklagde wat betreft het feit C, spruitende uit de afwezigheid van veroordelingen;

Overwegende dat de eerste rechter met reden heeft geoordeeld dat er geen motieven voorhanden zijn om de opschorting van de uitspraak van de veroordeling te gestalten; dat de door de eerste rechter toegepaste betuiging rechtmatig voorkomt;

Op deze gronden:

Het Hof,

rechtdoende op tegenspraak;

Gelet op de door de eerste rechter ingeroepen wetsbepalingen, alsook op artikel 24 der Wet van 15 juni 1935, en het artikel 211 van het Wetboek van Strafvordering, al deze wetsbepalingen door de heer Voorzitter ter terechtzitting van heden aangeduid;

Ontvangt de hogere beroepen;

Erover beslissend:

Bevestigt het aangevochten vonnis in al zijn beschikkingen, behalve nochtans waar het beslist over de kosten;

Doet het teniet wat dit gedeelte betreft en opnieuw wijzende dienaangaande:

Veroordeelt beide beklagden solidair in één derde van de kosten in beide aanleggen gevallen aan de zijde van het Openbaar Ministerie, en bovendien de eerste en de tweede beklagde ieder afzonderlijk nogmaals in één derde van die kosten, de kosten van eerste aanleg begroot op 8.252 frank voor het geheel, en deze van hoger beroep begroot op 940 frank voor het geheel;

Verstaat dat de door de eerste rechter ten aanzien van de eerste beklagde uitgesproken lijfswang zich zal uitstrekken tot de invordering van de vorenbedoelde kosten.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE DENDERMONDE

1e Kamer. — 12 mei 1966.

Voorzitter: M. J. Rollier.

Rechters: M.M. J. Zenner en A. Mertens.

Substituut Procureur des Konings: P. Van Damme.

Vennootschappen. — Winstoogmerk: essentieel bestanddeel. — Nietigheid. — Gerechtelijke conversie in V.Z.W.

Een als Naamloze Vennootschap opgerichte groepering, die blijkens haar statuten geen werkelijke winstverdeling onder haar leden nastreeft, is nietig als vennootschap. Dergelijke groepering is geen gewone onverdeeldeheid, maar dient als vereniging gekwalificeerd te worden. Wanneer deze vereniging blijkt te voldoen aan de voorschriften van de wet van 27 juni 1921 op de verenigingen zonder winstoogmerk, dan geniet deze vereniging het wettelijk statuut van V.Z.W. en is zij als zodanig rechtspersoon. Dientengevolge moet een betwisting tussen de leden van dergelijke groepering worden opgelost overeenkomstig de regels van de wet van 27 juni 1921 en niet volgens het vennootschapsrecht.

Behaegel Franz en cons. t./ De Naamloze Vennootschap het Casino te St.-Niklaas.

B. In rechte:

1. Aangaande de aard van de vereniging «Het Casino»:

Overwegende dat elk contract van vennootschap, zowel de burgerlijke vennootschap beheerst door art. 1832 en

volgende van het B.W. als de handelsvennootschap vermeld in de wet van 18 mei 1873, een winstgevend doel in hoofde van de contractanten veronderstelt; dat het essentieel element van het contract van vennootschap bestaat in het in gemeenschap brengen van een zaak of van een activiteit met het doel de daaruit voortspruitende winsten te verdelen, zodat indien deze verdeling van winsten niet bestaat, als nagestreefd resultaat door de vennoten, er geen contract van vennootschap bestaat, maar wel een vereniging zonder winstbejag of een feitelijke vereniging, het doel om winsten te verwezenlijken zijnde de essentie zelf van het contract van vennootschap. (De Page, Boek I, Nr. 515);

Overwegende dat een burgerlijke vennootschap haar doel om winsten te verwezenlijken nastreeft door het verrichten van burgerrechtelijke handelingen, terwijl een handelsvennootschap hetzelfde doel door het stellen van handelsdaden beoogt;

Overwegende dat de naamloze vennootschap een vorm is van handelsvennootschap zoals voorzien door art. 1 der wet van 18 mei 1873, en dat deze vorm van handelsvennootschap ook bestond onder het regime van het wetboek van 1808;

Overwegende dat volgens artikel 2 van haar statuten, de naamloze vennootschap «Het Casino» als hoofdzakelijk doel heeft het verspreiden van de smaak en de kennis van de muziek, de tuinbouw en de plantenkunde, daarvan de studie te bevorderen en te vergemakkelijken, en, meteen, het vermaak in de stad te vermeerderen, en dat zij aan de voorwaarden door de beheerraad te bepalen, al de voorwerpen die van haar muzikale en tuinbouwkundige verzamelingen afhangen, koopt en verkoopt; dat zij, volgens hetzelfde artikel 2 geen banknoten noch biljetten aan drager, onder welke benaming ook, mag uitgeven en dat zij niet mag verkrijgen of behouden dan de onroerende goederen nodig voor de verwezenlijking van haar doel;

Overwegende dat verder artikel 3 van de statuten bepaalt dat het lokaal op die wijze geschikt zal zijn dat het een aangename wandeling zal bieden, en dat de gebouwen zullen ontworpen worden om feesten en tuinbouwfeesten te geven;

Overwegende dat het karakter van een vennootschap alleen bepaald wordt door haar statutair voorwerp, onafgezien de beweegredenen die de oprichters van de vennootschap leidden bij de stichting ervan, of de benaming door partijen aan de vennootschap gegeven;

Overwegende dat in tegenstrijd met de beweringen van verweerders, de aanleggers in hun inleidend exploot van dagvaarding de geldigheid van de oprichting van eerste verweerder onder de vorm van naamloze vennootschap niet hebben erkend, vermits deze akte niet enkel geen dergelijke bekentenis bevat, doch dat dergelijke erkenning niet zou vermogen de wezenlijke aard van een vereniging of vennootschap te bepalen of te wijzigen; dat echter, de dagvaarding er onder meer precies toe strekt het karakter van naamloze vennootschap dat door tweede tot en met elfde verweerders aan de vereniging gegeven wordt, te horen ontkennen;

Overwegende dat verweerders tevergeefs voorhouden dat, ingevolge de goedkeuring van de statuten bij K.B. van 10 mei 1852 de eerste verweerder geldig als een N.V. zou tot stand gekomen zijn; dat immers, een dergelijk K.B. van goedkeuring slechts noodzakelijk was om voor de vereniging de rechtspersoonlijkheid te bekomen doch dat dit K.B. niet de geldigheid of het definitief karakter van de vereniging kon waarborgen; dat, onder het regime van het wetboek van 1808, de goedkeuring van een N.V. door koninklijk besluit nooit als uitwerksel had de statuten te zuiveren van de gebreken die zij in rechte konden vertonen, en ook niet tot gevolg

had de vorderingen tot nietigheid of tot verklaring van verdichtsel gericht tegen de vennootschap onontvankelijk te maken;

Overwegende dat de machtiging en goedkeuring van de statuten en hun wijziging, gegeven bij K.B. van 10 mei 1852 en 24 juni 1864, gegeven werd zonder benadeling van de rechten van derden, zoals trouwens uit de tekst van het K.B. zelf blijkt;

Overwegende dat verweerders ten onrechte van oordeel zijn dat de stichters de verwezenlijking van winsten door de vennootschap op het oog hadden, en dat zij dit pogen af te leiden uit de art. 9, 27, 28 en 6 der statuten;

Overwegende dat ingevolge art. 9 en 28 van de statuten de aandelen vanaf de dag van de definitieve oprichting van de instelling een intrest van 3% 's jaars zullen opbrengen; dat, zoals bepaald in artikel 7, het maatschappelijk kapitaal 40.000 F bedraagt vertegenwoordigd door 800 aandelen van 50 F en op 50.000 F mag gebracht worden, door uitgifte van 200 meerdere aandelen van 50 F;

Overwegende dat zoals blijkt uit de statuten, de titels van het onderschreven kapitaal alléén een intrest opbrengen, en er nergens spraak is van enig recht op dividend in de winst; dat, trouwens, zoals vermeld op de titels, het hier gaat om «obligaties» wegens lening rechtgevend op een vaste intrest (3%) en dat het maatschappelijk kapitaal dus niet vertegenwoordigd is door aandelen, maar integendeel gevormd is door lening op obligaties; dat verder, het deel van de winsten dat aan de obligatiehouders uitbetaald wordt, alléén een intrest is voor het geleend geld, en dat het uitkeren van een kleine intrest niet onverenigbaar is met het bestaan van een vereniging die geen winstbejag tot doel heeft en die leningen kan aangaan teneinde over kapitalen te beschikken mits aan de leners een intrest te betalen;

Overwegende dat het overige van de winsten van de vereniging moest dienen tot de delging van hoogstens 10 obligaties per jaar door terugbetaling aan hun nominale waarde, en verder tot verbetering van de lokalen;

Overwegende dat dit alles onverenigbaar is met het bestaan van een naamloze vennootschap gericht op verwezenlijking van winsten en de verdeling ervan tussen de vennoten;

Overwegende dat de jaarlijkse goedkeuring door de algemene vergadering van de jaarrekeningen, en de jaarlijkse afsluiting door dezelfde vergadering van de boeken voorzien door art. 27 van de statuten, zowel in de verenigingen als in de vennootschappen kan plaats hebben, en de rekeningen geen aanduiding vormen van een winstgevend doel en dus zeker niet determinerend zijn om de aard van een vereniging of een vennootschap te bepalen;

Overwegende dat artikel 6, al. 1 van de statuten — waarin bepaald wordt dat de houders van de 40 laatste aandelen na delging van de andere aandelen eigenaar zullen worden van de lokalen van de maatschappij — ook geen winstuitkering of vrijkijking voor de houders van de 40 laatste aandelen (obligaties) inhoudt;

Dat het in de bedoeling van de oprichters alléén ging om een schatting ter waarde van 20.000 F — geschatte tegenwaarde van de nominale waarde van de laatste 40 aandelen — op het ogenblik van de ontbinding van de vereniging;

Dat trouwens, art. 6, al. 1 ook voorziet dat de houders van de laatste 40 aandelen een vereniging kunnen heroprichten en de statuten ervan kunnen bepalen, en artikel 6, al. 2 erbijvoegt dat de stad Sint-Niklaas-Waas het lokaal zal kunnen aankopen mits de som van 20.000 F, de oprichters aldus uitdrukkelijk te kennen gevend dat zij bezielde zijn: «du seul sentiment d'intérêt général, et désirant à cette fin perpétuer l'établissement pour l'agrément et l'utilité publique», waaruit de afwezigheid van elk winstgevend doel voldoende blijkt;

Overwegende, weliswaar, dat «Het Casino» de voorwerpen die van haar musicale of tuinbouwkundige verzameling afhangen, koopt en verkoopt en inkomsten heeft uit haar cinema, drankgelegenheid en verhuring van een deel van haar terrein, doch dat zulks slechts een accessorium is van haar hoofdoorwerp;

Overwegende dat een bijkomende winstgevende activiteit het contract niet wijzigt omdat de winsten die eruit voortvloeien tot doel hebben de algemene onkosten van de vereniging te dekken en niet dienen om verdeeld te worden onder de leden;

Dat de bijkomende winstgevende activiteit dus principieel niet belet de vorm van een vereniging zonder winstbejag aan te nemen (De Page, Boek I, nota onder n° 516; Gent 31 okt. 1928, Pas. 1928, II, 235);

Overwegende dat uit de bovenstaande elementen van het geschil voldoende blijkt dat de oprichters van «Het Casino» voor de aankoop van een terrein groot 86,60 A gelegen in de Stationstraat te St.-Niklaas en nader beschreven in artikel 23 van de statuten, in een periode dat de rechtspersoonlijkheid regelmatig geweigerd werd aan de «verenigingen», hun toevlucht genomen hebben tot de vorm van een naamloze vennootschap; dat de ministeriële omzendbrief dd. 20.2.1841 van Minister Liedts betreffende de aanvragen tot machtiging voor vorming van de nieuwe N.V. en voor de wijziging van de statuten van bestaande vennootschappen bepaalt in zijn eerste sectie onder «algemeen principe» dat het voorwerp van de onderneming een handelskarakter moet hebben en verder, in zijn vierde sectie dat het voorwerp van de vereniging nauwkeurig moet bepaald en omschreven zijn om de regering toe te laten na te gaan of het wel o.a. een handelsdaad daarstelt;

Overwegende dat hieruit moet worden afgeleid dat alléén de handelsvennootschappen door een K.B. de rechtspersoonlijkheid konden verkrijgen en de andere vennootschappen of verenigingen in rechte die vorm niet geldig konden aannemen om de rechtspersoonlijkheid te verwerven;

Overwegende dat de rechtbank derhalve van oordeel is dat «Het Casino» geen handelsvennootschap is omdat het geen handelsdaden als voorwerp heeft met het doel de daaruit voortspruitende winsten te verdelen onder haar leden, en dat het ook geen burgerlijke vennootschap is, daar het geen burgerlijke daden tot voorwerp heeft die gesteld worden met het doel de winsten ervan onder de leden te verdelen;

Overwegende derhalve, dat «Het Casino» dan ook geen vennootschap is waarvan het het doel mist, en dus ook geen N.V. is.

Betreffende de aard van de vereniging:

Overwegende dat waar er terzake werd vastgesteld dat «Het Casino» noch een handelsvennootschap, noch een burgerlijke vennootschap is, de rechtbank verder dient te onderzoeken of deze tot enige andere vorm van personenvereniging behoort, en zo ja, tot dewelke;

Overwegende dat het woord vereniging, in zijn algemene betekenis genomen is: «un groupement permanent de personnes, mettant en commun leurs connaissances, leurs activités et leurs ressources en vue d'un but déterminé.» (Capitant: Vocabulaire Juridique); dat, in dit geval, het woord «vereniging» een algemene term is, waarvan de woorden «vennootschap» en «andere verenigingen» slechts «onderdelen» zijn, de «associatie» zijnde, in tegenstelling met de «vennootschap»: «een contract waarbij meerdere personen hun inspanningen en zelfs sommige goederen in gemeenschap brengen met het oog op een doel ander dan winstbejag» (Lindemans: De vereniging zonder winstoogmerk N° 2);

Dat, bovendien, onder de verenigingen zonder winstoogmerk een onderscheid dient te worden gemaakt tussen deze welke de rechtspersoonlijkheid bezitten, en deze welke daar niet over beschikken;

Overwegende dat uit de bovenstaande beschouwingen voldoende is gebleken dat «*Het Casino*» geen winstgevend doel nastreeft, en derhalve te rangschikken is tussen de associaties welke elk winstoogmerk missen;

Dat derhalve nog moet worden nagegaan of deze associatie er al dan niet een is welke onder de toepassing valt van de wet van 27 juni 1921 op de verenigingen zonder winstgevend doel, en of zij dus al dan niet over de rechtspersoonlijkheid kan beschikken en beschikt;

Overwegende dat een deel van de verweerders voorhouden dat de wet van 27 juni 1921 zeker niet toepasselijk kan zijn op «*Het Casino*» om reden dat deze groepering gesticht werd in 1852 dus lange tijd vóór het tot stand komen van voormelde wet en dat deze op haar niet kan retroageren;

Overwegende echter dat de wet van 27 juni 1921 de verenigingen zonder winstoogmerk niet heeft geschapen;

Dat zulks voldoende spruit uit de tekst zelf van art. 1 van de wet welke enerzijds bepaalt dat, als vereniging zonder winstbejag is te aanzien «deze welke zich niet overlevert aan industrie- of handelsbedrijvigheden of welke niet het doel nastreeft aan haar leden een materiële winst te bezorgen» en anderzijds «de vereniging zonder winstbejag over de rechtspersoonlijkheid beschikt indien zij de hiernavermelde voorwaarden verenigt»;

Overwegende dat uit de tekst van de wet dient te worden besloten dat er door de wet van 27 juni 1921 geen juridische personaliteit wordt toegestaan, doch dat, vermits dergelijke vereniging «in se» een eigen bestaan heeft, de wet het bestaan van deze personaliteit erkent vanaf het ogenblik waarop zij dit bestaan veropenbaart door de publicatie van haar statuten in het Belgisch Staatsblad, overeenkomstig met de schikkingen van art. 3 van de wet (De Page, Boek I, nr 503);

Dat door de wet, de staat noch het recht iets tot stand brengen, doch dat zij zich beperken tot het vaststellen van hetgeen bestaat, en zulks meestal, zoniet altijd, onafhankelijk van hun wil (De Page, op. cit. N° 502 en 503);

Overwegende dat de erkenning van het bestaan van een V.Z.W.D. niet alleen haar gevolgen heeft «ex nunc», doch ook «ex tunc»;

Dat dergelijke gevolgtrekking spruit uit de omstandigheid dat zoals zoëven verklaard, de wet van 27 juni 1921 een voorafgaandelijk bestaande toestand erkent, vermits zij aanneemt dat dergelijke verenigingen bestaan hebben en een eigen patrimonium hebben bezeten vóór het verwerven van de burgerlijke persoonlijkheid;

Dat de wet inderdaad niet voorziet dat dergelijke verenigingen zullen mogen gesticht worden, doch dat zij over de burgerlijke persoonlijkheid zullen beschikken indien zij de wettelijke voorwaarden vervullen en dat deze persoonlijkheid hun zal verworven zijn vanaf de bekendmaking van hun statuten in het Belgisch Staatsblad;

Dat verder dergelijke uitlegging spruit uit de geest waarin de wet van 27 juni 1921 tot stand kwam;

Dat zij inderdaad werd ingegeven in een geest van verdraagzaamheid en van bedaring om een einde te stellen aan vaak prikkelende toestanden in geschillen waar de feitelijke omstandigheden dikwijls strijdig waren met het recht, zodat zelfs de wil van de wetgever om de wet te laten retroageren niet uitgesloten mag worden (Gent 17 maart 1926, Pas. 1926, II, 131; Goedseels: «*La personnalité civile des sociétés et les droits des tiers*» in Rev. prat. soc. 1925, nr. 2590);

Overwegende dat uit de voorgebrachte bescheiden blijkt — wat trouwens terzake niet wordt betwist — dat «*Het*

Casino» de vereisten van art. 3 van de wet van 27 juni 1921 heeft nageleefd;

Dat evenmin kan worden bestreden dat het een vereniging is van de aard van deze welke bedoeld worden in art. 1 van de wet, vermits hierboven voldoende werd aangetoond dat de leden van de vereniging nooit met een winstoogmerk zijn opgetreden, en dat haar statuten niets bevatten dat strijdig is met de werkingsregelen van de verenigingen zonder winstgevend doel;

Overwegende dat derhalve dient te worden besloten dat «*Het Casino*» een vereniging zonder winstoogmerk is, aan de kenmerken waarvan zij volledig beantwoordt en dat haar dergelijk karakter erkennen niets meer is dan de onjuiste qualificatie waaronder ze leefde te vervangen door de benaming welke eigen is aan haar karakter, aan de essentie zelf van haar activiteit en aan de geest in dewelke zij werd gesticht en steeds heeft geleefd;

.....

Om deze redenen,

De Rechtbank,

Alle strijdige besluiten verwerpende,

Verklaart de vordering ontvankelijk en gegrond;

Zegt voor recht dat de vereniging gekend onder de naam «*Het Casino*» waarvan de zetel gevestigd is te Sint-Niklaas-Waas, Stationstraat, nr 88, geen naamloze vennootschap is, doch een vereniging zonder winstgevend doel welke de rechtspersoonlijkheid geniet ingevolge de schikkingen van de wet van 27 juni 1921;

Zegt insgelijks voor recht dat de beslissing genomen door de algemene vergadering van de titelhouders van voormelde vereniging op eenentwintig juni 1900 tweeënzestig en waarbij als beheerders van de vereniging werden aangesteld, de tweede, derde, vierde, vijfde, zesde, zevende, achtste, negende, tiende en elfde verweerders, nietig en zonder waarde is, geen uitwerking kan hebben, en dat voornoemde personen geen bevoegdheid hebben om de vereniging te beheren noch te vertegenwoordigen;

Zegt voor recht dat de beheerraad aangesteld op 21 juni 1900 tweeënzestig door de algemene vergadering van de leden der vereniging (zijnde de betalende leden of «*sociétaires*»), meer bepaaldelijk de Heren Laverne Alex, De Schepper Joseph, Stevens Alfred, D'Hayer René, Varlez Emile, Guily Alfred, De Wolf Louis, Behaeghel Frans, Hermes Jacques en Van Dun Frans, aangevuld met de leden bij beslissing van tweeëntwintig juni 1900 tweeënzestig door de muziekmaatschappij aangesteld, zijnde de Heren Guily Pierre, Hermes Jean, Hoornaert Henri, De Baer Armand, en Van de Genachte Willy, de regelmatige beheerraad uitmaakt van de vereniging en de bevoegdheid bezit om deze te beheren en te vertegenwoordigen;

Verklaart onderhavig vonnis gemeen en tegenstelbaar aan al de verweerders;

Veroordeelt de tweede tot en met elfde verweerders in de gerechtskosten, deze kosten op taksaat;

Verklaart dit vonnis uitvoerbaar bij voorraad, niettegenstaande alle verhaal en zonder borg, uitgenomen wat de kosten betreft.

NOOT. — **Gerechtelijke conversie van een nietige N.V. in een V.Z.W.**

Inleiding.

1. Dit vonnis behandelt een voor het rechtspersonenrecht belangrijke problematiek die een nadere bespreking motiveert. Twee vragen vooral verdienen de aandacht: een eerste, meer klassieke vraag naar de juiste kwalificatie

van een georganiseerde groepering en vervolgens de nog nauwelijks bestudeerde kwestie betreffende de gerechtelijke conversie van een nietige vennootschap in een geldige vereniging met behoud van rechtspersoonlijkheid.

Om een juist inzicht in de gestelde problemen te krijgen is het nodig vooraf summier kennis te maken met de voornaamste feitelijke gegevens van de aan de rechtbank voorgelegde betwisting. In 1852 werd te Sint Niklaas een «Société anonyme de musique et d'horticulture» met benaming «Het Casino» opgericht. Voor enkele jaren ontstond er een betwisting en wel omdat er op een gegeven ogenblik, op 21-22 juni 1862 namelijk, twee rivaliserende beheerraden werden verkozen door twee verschillend samengestelde algemene vergaderingen. De eerste raad van beheer werd inderdaad verkozen door de algemene vergadering der *aandeelhouders*, in feite zij die «Het Casino» financierden; en de tweede door de algemene vergadering der *leden*, samengesteld uit diegenen die hun jaarlijks lidgeld betaalden.

Deze verwarde situatie was het gevolg van een verschillende en uiteenlopende interpretatie, die door elk van beide partijen aan de statutaire bepalingen betreffende de samenstelling van de algemene vergadering werd gegeven.

De oprichtingsakte stelde immers dat de beheerders dienden benoemd te worden door «l'assemblée générale des actionnaires» (art. 13); de in 1864 gewijzigde statuten daarentegen bepalen dat de meerderheid van de beheerders moet worden aangesteld door «les membres payants» (art. 11).

Om uit de impasse te raken stelden de in 1862 door de *ledenvergadering* verkozen beheerders een vordering in om te horen vonnissen dat alleen zij geldig benoemd werden tot bestuurders en vertegenwoordigers van «Het Casino».

In het op deze vordering gewezen vonnis onderscheiden we twee *étapes* in de motivering van het besluit dat de *ledenvergadering* ter zake de werkelijk bevoegde algemene vergadering uitmaakt, en dat bijgevolg de door haar aangestelde beheerraad de enig regelmatig benoemde is.

Deze bespreking zal dezelfde *étapes* volgen en dan ook achtereenvolgens het kwalificatieprobleem en de vraag naar het rechtsstatuut van «Het Casino» behandelen om tenslotte de passende conclusie te trekken met betrekking tot de zonet geschetste betwisting.

Het kwalificatieprobleem.

2. Het Belgisch privaatrecht onderscheidt twee wezenlijk verschillende soorten of hoofdkategorieën van georganiseerde groeperingsvormen. Telkens twee of meer personen zich verenigen en goederen of bedrijvigheden in gemeenschap brengen om gezamenlijk een bepaalde maatschappelijke activiteit te volvoeren, dan wordt deze samenwerking juridisch gekwalificeerd als vereniging of als vennootschap. Deze kwalificatie is nodig omdat de rechtsnormen die op elk van beide groeperingssoorten worden toegepast, gevoelig verschillen en zulks geldt zowel voor de interne verhoudingen binnen de groepering als voor de externe relaties met de buitenwereld. Al dadelijk dient er op gewezen dat het voorlopig niet van belang is na te gaan of de te kwalificeren groepering al dan niet door het recht als een autonoom rechtssubject, als rechtspersoon dus, behandeld wordt.

3. Verenigingen worden onderscheiden van vennootschappen op basis van de *aard van het oogmerk*, zoals dit blijkt uit de samenwerkingsovereenkomst. Hiermede is dan meteen gesteld dat we met meerdere auteurs een terminologisch onderscheid hanteren tussen het oogmerk (but) enerzijds en het doel (objet) anderzijds (1). Het oogmerk kan omschreven worden als de fundamentele beweegreden

die bepaalde personen er toe brengt om in groeperingsverband een bepaald belang te dienen. De inhoud van dit belang kan allerlei zijn: het algemeen belang, het groeperingsbelang of het individueel belang van de participanten. Het doel daarentegen is de specifieke maatschappelijke bedrijvigheid die een bepaalde groepering wil uitoefenen om het basisoogmerk van de groeperingsgenoten te verwezenlijken. Zo is het doel dus eigenlijk de specifieke en concrete verschijningsvorm die het algemeen en abstract geduide oogmerk in die welbepaalde groepering aanneemt. Ter oplossing van de kwalificatievraag gelden er twee soorten van oogmerken die juridisch relevant zijn: de groepsgegoten kunnen er naar streven winsten te verwerven of ze kunnen integendeel door niet-lukratieve beweegredenen worden geïnspireerd.

Een groepering zal dan ook als vennootschap gekwalificeerd worden als ze winstverwerving nastreeft of als vereniging als ze het verrichten van niet-lukratieve activiteiten beoogt (2).

Dit onderscheidingscriterium heerst in ons rechtssysteem op onbetwiste wijze en wordt dan ook door de auteurs als zodanig beschreven (3). Hoewel dit beginsel uiterst eenvoudig klinkt, vraagt de concrete toepassing ervan heel wat nuancerings.

De eerste vraag die rijst is die naar de juiste betekenis van het begrip winst. Ondanks de traditioneel-engere bepaling van het winstbegrip als pecuniaire vermogensverrijking (un profit pécuniaire qui enrichit les associés) (4), lijkt de door J. Van Ryn voorgestelde begripsverruiming doelmatiger. Deze auteur definieert winst als elk vermogensvoordeel (avantage patrimonial) en omschrijft het als volgt: «L'intention de réaliser un bénéfice existe dès l'instant où le but recherché est d'obtenir un avantage matériel, patrimonial, sans que cet avantage doive se traduire nécessairement par un gain.» (5). Voor welk winstbegrip men ook moge opteren, zeker is het dat een groepering die niet op de ene of de andere wijze winst nastreeft, geen vennootschap zijn kan. Zulks volgt overigens uit de wettelijke definitie zelf van het vennootschapscontract zoals die neergeschreven staat in het artikel 1832 B.W., artikel dat als gemeen recht geldt voor alle vennootschapssoorten (art. 1 Vennootschapswet) (6). Het nastreven van winst door de groepering als zodanig (of bondiger: het winstoogmerk van de groepering) is echter niet voldoende. Bij de oprichting moeten de groeperingsgenoten tevens de bedoeling manifesteren om de eventueel gerealiseerde winsten onder mekaar te verdelen. Ook deze vereiste wordt door artikel 1832 B.W. uitdrukkelijk vermeld en door commentatoren overvloedig uitgewerkt (7). De heersende mening ter zake laat zich als volgt samenvatten: een groepering die door haar activiteiten winsten verwezenlijkt en die deze opbrengsten hergebruikt om haar doel verder te verwezenlijken, zonder ze op enigerlei wijze onder de 'vennoten' te verdelen, is een vereniging en kan geen vennootschap zijn (8). Het vereiste de winst te verdelen wordt zelfs als criterium voorgehouden om de vereniging te definiëren als «een contract waardoor meerdere personen iets in gemeenschap brengen met een ander oogmerk dan het verdelen der winsten» (9). Zo wordt het duidelijk dat het wezenskenmerk van de vereniging niet dienst gezocht te worden in het ontbreken van elke winstbestreving, maar eerder in het feit dat het van meet af aan in de bedoeling der leden ligt om de eventuele opbrengsten van hun activiteit niet onder mekaar te verdelen maar ze te besteden aan de verdere realisatie van het doel der vereniging. Dit is dan meteen de juiste betekenis van de vroeger gegeven omschrijving volgens dewelke een vereniging zich karakteriseren laat door het niet-lukratieve oogmerk.

Het zou inderdaad onjuist zijn de vereniging te beschrijven als een groepering met onbaatzuchtige leden. Zulke

groepering is natuurlijk mogelijk en ze zou ongetwijfeld een vereniging zijn, maar de leden van een vereniging mogen baatzuchtig zijn en een of ander — zelfs stoffelijk — voordeel nastreven.

Meestal verenigt men zich immers juist omwille van bepaalde voordelen. Vereist blijft alleen dat het voordelen zouden zijn van culturele, humanitaire of ontspanningsaard en geen eigenlijke economische voordelen. De meeste niet-lukratieve groeperingen verwerven overigens bepaalde inkomsten. Nodig is alleen dat zij die gelden of goederen gebruiken in dienst van de verwezenlijking van hun cultureel, humanitair of ontspanningsdoel, wat dan meteen betekent dat deze inkomsten niet aan de leden mogen worden uitgekeerd⁽¹⁰⁾. Volledigheidshalve dient er op gewezen dat niets de verenigingen belet een beroep te doen op bezoldigde helpers of personeelsleden, wanneer zulks verantwoord wordt door het verenigingsdoel.

Komen we tenslotte tot het samenvattend besluit dat het basiscriterium volgens hetwelk een vereniging geen winstverwerving mag nastreven, uiteindelijk betekent dat een vereniging niet mag beogen haar eventuele inkomsten onder haar leden te verdelen, zodat die leden, qualitate qua, een werkelijk vermogensvoordeel zouden verwerven.

4. Uit deze nadere analyse van de aard van het groeperingsoogmerk als onderscheidingscriterium tussen verenigingen en vennootschappen, moge blijken dat dit kwalificatiebeginsel tenslotte niet zo helder is als het op het eerste gezicht leek.

In de werkelijkheid van het maatschappelijk leven kunnen groeperingen voorkomen waarvan de al dan niet gratuite aard van het oogmerk niet zonder meer kan worden vastgesteld. Zulks zal dan vooral het geval zijn voor de «baatzuchtige» verenigingen die toch onderscheiden moeten blijven van de vennootschappen. J. Ronse stelt dan ook voor een aanvullend criterium te bezigen, dat zou kunnen gevonden worden in de *bestemming van het groeperingsvermogen*, na de vereffening van de ontbonden groepering⁽¹¹⁾. Ruw geschetst is het immers zo, dat na de ontbinding van een vennootschap, de overblijvende goederen van de vereffende vennootschap «verdeeld» worden onder de vennoten die recht hebben op het liquidatiesaldo. Voor de ontbonden verenigingen daarentegen gelden andere normen. Als regel geldt dat de leden van de ontbonden vereniging geen aanspraak kunnen maken op enig aandeel in het overblijvend actief van de vereffende vereniging en dat aan bedoelde goederen een bestemming moet gegeven worden die zoveel mogelijk overeenstemt met het doel waarvoor de vereniging was opgericht⁽¹²⁾. Rekening houdend met dit wezenlijk verschil in de lotsbestemming der overblijvende goederen van een vennootschap enerzijds en een vereniging anderzijds, moet men deze criteriumverfijning zeker bijtreden. Toch schijnt ze geen absolute gelding te hebben want auteurs als J. Goedseels en J. Lindemans tonen o.i. overtuigend aan dit in bepaalde omstandigheden een eventuele verdeling van het maatschappelijk kapitaal onder de leden van een ontbonden V.Z.W. niet noodzakelijk onverenigbaar is met het wettelijk statuut van een V.Z.W., typevoorbeeld van de vereniging⁽¹³⁾.

Hoewel we uiteindelijk ter oplossing van de kwalificatievraag van een groepering tot vereniging of vennootschap eigenlijk geen eenzinnig onderscheidingscriterium meer overhouden, dat zich glashelder laat hanteren en toepassen, blijven er toch voldoende elementen over om, in feite en rekening houdend met de concrete gegevens van elke groeperingsvereniging, de noodzakelijke grens te trekken tussen beide groeperingssoorten. Basiscriterium en oriëntatiepunt blijft de aard van het oogmerk dat door de feitenrechter soeverein wordt geïnterpreteerd. Keren we nu terug naar het bestudeerde vonnis.

5. Op grond van de tot nog toe in deze bespreking verzamelde technische gegevens menen we makkelijk te kunnen aantonen dat de rechtbank de als naamloze vennootschap gewilde en opgerichte groepering «Het Casino» terecht als vereniging kwalificeerde. Om tot deze deelbeslissing te komen bevat de motivatie van het vonnis vooral drie argumenten.

Uitgangspunt vormt natuurlijk de bespreking van de statutaire doelomschrijving, die aanvullend geïnterpreteerd wordt met een korte beschrijving van de door het Casino gevoerde activiteiten. Deze statutaire bepaling geeft het vonnis als volgt weer: «Overwegende dat volgens artikel 2 van haar statuten, de naamloze vennootschap «Het Casino» als hoofdzakelijk doel heeft het verspreiden van de smaak en de kennis van de muziek, de tuinbouw en de plantenkunde, daarvan de studie te bevorderen en te vergemakkelijken, en, meteen, het vermaak in de stad te vermeerderen, en dat zij aan de voorwaarden door de beheerraad te bepalen, al de voorwerpen die van haar muzikale en tuinbouwkundige verzamelingen afhangen, koopt en verkoopt». Uit het door het vonnis gegeven bondig verslag van de in werkelijkheid door het Casino op touw gezette manifestaties, blijkt dat deze volkomen overeenstemmen met de geciteerde doelomschrijving.

6. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de ware juridische aard van de «aandelen» (actions), waarvan in verschillende statutaire bepalingen sprake is. In vennootschapsrechtelijke zin zijn aandelen wezenlijk niets anders dan bundel lidmaatschapsrechten in de vennootschap die de aandeelhouder verkrijgt als tegenprestatie voor een gedane inbreng. Essentieel voor de inbreng zelf is dan dat het een werkelijke vervreemding weze ten behoeve van de vennootschap, zodat de ingebrachte vermogensbestanddelen het maatschappelijk risico ondergaan⁽¹⁴⁾; dergelijke inbreng mag overigens nooit worden terugbetaald dan met werkelijk gerealiseerde winsten. Ter zake moeten deze wezenskenmerken van de inbreng toegepast worden op het inbrengen van gelden. Op twee totaal verschillende wijzen kan geld ter beschikking van een vennootschap gesteld worden: gelden kunnen een werkelijke inbreng vormen of gelden kunnen worden geleend tegen een bepaalde intrest en mits terugbetaling van de nominale waarde na verloop van tijd. Daar waar een ware inbreng vergoed wordt door aandelen^(14bis), krijgt de geldschiet-uitlener een andere titel, obligatie geheten, als bewijs van zijn rechten en dan voornamelijk van zijn recht op terugbetaling^(14ter).

Reeds P. Wauwermans beklemtoonde dat men aandelen niet met obligaties mag verwarren^(14 quarto). Een aandeel kan gedefinieerd worden als een titel waarin de lidmaatschapsrechten van de vennoot geïncorporeerd liggen. Deze rechten omvatten vooral het recht deel te nemen aan het vennootschapsleven (ter algemene vergadering), het recht op het liquidatiesaldo (zie boven in nr. 4) en het recht om te delen in de winstuitkeringen onder de vorm van dividenden^(14 quinto). Evenals de inbreng, mogen dividenden slechts worden uitgekeerd met werkelijke winsten. Een obligatie daarentegen is een titel die een schuldvordering bewijst en recht geeft op interesten en terugbetaling na een bepaalde termijn, en zulks onafhankelijk van het feit of er al dan niet winsten verwezenlijkt werden^(14 sexto). De aandeelhouders zijn vennoten, de obligatiehouders niet.

In het licht van deze gegevens kan de door de rechtbank aan de desbetreffende statutaire bepalingen gegeven interpretatie, moeilijk betwist worden. Het vonnis komt namelijk tot het besluit dat de zgn. aandelen in feite niets anders zijn dan obligaties, met alle gevolgen van dien. De motieven verwoorden zulks als volgt: «Overwegende dat zoals blijkt uit de statuten, de titels van het onderschreven

kapitaal alléén een interest opbrengen, en nergens spraak is van enig recht op dividend in de winst; Dat, trouwens, zoals vermeld op de titels, het hier gaat om «obligaties» wegens lening rechtgevend op een vaste interest (3%) en dat het maatschappelijk kapitaal dus niet vertegenwoordigd is door aandelen, maar integendeel gevormd is door lening op obligaties; Dat verder, het deel van de winsten dat aan de obligatiehouders uitbetaald wordt, alleen interest is voor het geleend geld, en dat het uitkeren van een kleine interest niet onverenigbaar is met het bestaan van een vereniging die geen winstbejag tot doel heeft en die leningen kan aangaan teneinde over kapitalen te beschikken mits aan de leners een interest te betalen;... Overwegende dat dit alles onverenigbaar is met het bestaan van een naamloze vennootschap gericht op verwezenlijking van winsten en de verdeling ervan tussen de vennoten; ».

Deze motivering toont aan dat de personen die in de statuten als «aandeelhouders» betiteld worden, in feite niets anders zijn dan bepaalde leden-geldschietters van het Casino. Door een beroep te doen op de techniek van de obligatieleningen, bracht het Casino de nodige financieringen samen om haar manifestaties mogelijk te maken. Een gedeelte der inkomsten werd dan gebruikt om de verschuldigde interesten uit te betalen en ter amortisatie van de obligaties. Van een werkelijke proportionele verdeling van de winsten was er nooit sprake geweest.

7. Volledigheidshalve signaleren we nog een laatste argument dat de rechtbank moest geven als antwoord op een bewering van de verweerders volgens dewelke «Het Casino» geldig als een N.V. zou zijn tot stand gekomen, wat tevens impliceert dat het statuut van naamloze vennootschap voor het Casino definitief zou verworpen zijn. Deze bewering steunt op het feit dat zowel de oorspronkelijke statuten van 1852 als de gewijzigde van 1864 bij Koninklijk Besluit goedgekeurd werden. Destijds gold in België inderdaad de vereiste van een voorafgaandelijke goedkeuring der statuten ter verkrijging van de rechtspersoonlijkheid. Hierop antwoordt het vonnis dat dergelijk goedkeuringsbesluit noch de geldigheid, noch het definitief karakter van de vennootschap kon waarborgen en dat onder het vroegere regime van het wetboek van 1808 de goedkeuring van een N.V. nooit voor gevolg had de statuten te zuiveren van de rechtsgebreken, noch de verbeteringen tot nietigheid gericht tegen de vennootschap onontvankelijk te verklaren. Verder voegt het vonnis er nog aan toe dat, zoals uit de tekst zelf van dergelijke K.B.'s blijkt, deze goedkeuringsbesluiten gegeven werden zonder benadeling van de rechten van derden.

8. Tenslotte besluit de rechtbank dit onderdeel van de kwestie met volgende beslissing: «Overwegende dat de rechtbank derhalve van oordeel is dat «Het Casino» geen handelsvennootschap is omdat het geen handelsdaden als voorwerp heeft met het doel de daaruit voortvloeiende winsten te verdelen onder haar leden, en dat het ook geen burgerlijke vennootschap is, daar het geen burgerlijke daden tot voorwerp heeft die gesteld worden met het doel de winsten ervan onder de leden te verdelen; Overwegende derhalve, dat «Het Casino» dan ook geen vennootschap is waarvan het het doel mist, en dus ook geen N.V. is.»

Uit deze passus van het vonnis moge blijken dat het doorslaggevend argument om «Het Casino» in elk geval de kwalificatie en het statuut van vennootschap te weigeren, door de rechtbank terecht gevonden werd in de vaststelling dat in deze groepering elk winstoogmerk, of wellicht juist elk winstverdelingsoogmerk ontbreekt.

Het Casino is dus geen vennootschap, wat is het dan wel?

Alvorens op deze vraag, met het vonnis een gefundeerd

antwoord te geven, vestigen we nu reeds de aandacht op een imminente wijziging van de Belgische vennootschapswetgeving, die ook deze problematiek zal beïnvloeden. Ingevolge de door de E.E.G.-richtlijn van 9 maart 1968 (¹⁴septimo) voorgeschreven aanpassing, zal de wetgever o.a. met artikel 11 van deze richtlijn moeten rekening houden. Betreffende de N.V. en de P.V.B.A. somt dit artikel de nietigheidsgronden limitatief op. In deze lijst komt de nietigheid wegens het ontbreken van het winstoogmerk niet voor. Ondanks dit feit blijft de door dit vonnis behandelde problematiek aktueel en wel omdat deze richtlijn niet geldt voor de coöperatieve vennootschap. De coöperatieve vennootschap is nu precies die vennootschapssoort die zich het makkelijkst laat verwarren met de verenigingen zonder winstoogmerk (¹⁴octavo). Ook in de toekomst zal de als Coöp. Venn. opgerichte groepering zonder winstoogmerk bijgevolg nietig zijn *als vennootschap*, wat aanleiding zal blijven geven tot een situatie en een problematiek die volkomen parallel lopen met de in dit vonnis behandelde.

Het Conversieprobleem.

9. Het tot nog toe ontwikkelde betoog voerde tenslotte tot de conclusie dat het winstoogmerk in het als naamloze vennootschap opgerichte Casino ontbreekt. Een groepering zonder winstoogmerk (begrepen als het oogmerk economisch voordeel onder de groeperingsgenoten te verdelen) kan geen vennootschap zijn (art. 1832 B.W.). Het gevolg van het ontbreken van het vereiste winstoogmerk kan niet anders zijn dan de nietigheid van deze groepering *als vennootschap*. Als handelsvennootschap opgericht is zij *als zodanig* nietig en dan tevens *als zodanig* geen rechtspersoon (¹⁵). De vraag rijst dan: wat is er dan wel overgebleven van deze groepering, of anders: welk is het rechtsstatuut van «Het Casino»? In elk geval blijven de leden door een groeperingsovereenkomst gebonden (art. 1134 B.W.). Zoals boven vermeld, dient deze als verenigingsovereenkomst te worden gekwalificeerd. En meteen is dan tevens duidelijk dat er, wat het vermogen betreft, tussen de leden geen gewone onverdeeldheid bestaat. De gewone onverdeeldheid is immers een voorlopige en door partijen niet-georganiseerde toestand, de verenigingsonverdeeldheid daarentegen wordt juist georganiseerd om haar een zekere duurzaamheid te verlenen (¹⁶). Ze ontstaat dan ook uit een gewild in gemeenschap brengen van bepaalde vermogensbestanddelen ter verwezenlijking van een doel (^{16bis}). Deze verschillen manifesteren zich vooral wanneer de onverdeeldheid een einde neemt. De gewone onverdeeldheid wordt beëindigd volgens art. 815 B.W., de verenigingsonverdeeldheid zal echter vereffend worden overeenkomstig de vroeger vermelde beginselen (zie nr. 4). De onverdeeldheid tussen maten van een burgerlijke vennootschap wordt overigens vereffend volgens art. 1853 B.W. Bovendien moet er op gewezen worden dat de vereffening van de verenigingsonverdeeldheid maar kan gebeuren na de ontbinding van de verenigingsovereenkomst. Maar ook tijdens de duur van de vereniging zijn er verschillen: de verenigingsonverdeeldheid wordt beheerd naar analogie met de desbetreffende regels van de burgerlijke maatschap zoals die vervat liggen in de artikelen 1856 B.W. en volgende, en valt niet onder het statuut van de gewone medeëigendom vastgelegd in art. 577 bis B.W. (¹⁷).

10. En nog is de problematiek niet uitgeput, we stoten immers op een verdere vraag. Deze vraag is nu te weten of het als vereniging gekwalificeerde Casino een zgn. feitelijke vereniging is met een door de oprichtingsovereenkomst geregeld verenigingsleven en met een verenigings-

onverdeeldheid; of is het integendeel een vereniging met rechtspersoonlijkheid en dus met een volledig afgescheiden vermogen? In de logica van het vigerende recht is het antwoord op de gestelde vraag duidelijk dat een groepering, die zich als vennootschap aanmeldt, maar niet voldoet aan de wezensvereisten om überhaupt vennootschap te kunnen zijn, geen geldige vennootschap is, maar eventueel als vereniging zonder rechtspersoonlijkheid kan gelden ⁽¹⁸⁾. Het markante van de besproken beslissing is nu dat de rechtbank deze geldende oplossing niet overneemt maar tot een ander resultaat komt, dat meer aan de noden van partijen beantwoordt en dus de betwisting doelmatiger regelt. De rechtbank zal namelijk beslissen dat «Het Casino» een vereniging zonder winstoogmerk, zoals geregeld door de wet van 27 juni 1921, is en als zodanig de rechtspersoonlijkheid zal blijven genieten. Onderzoeken we nu de mogelijkheid en de motieven van deze beslissing.

11. De kern van dit vonnis ligt in de overweging waardoor de rechtbank haar uitspraak motiveert volgens de welke zij in de vereniging «Het Casino» een V.Z.W. erkent. In het vonnis lezen we volgende redenering: «Overwegende dat uit de voorgebrachte bescheiden blijkt — wat trouwens terzake niet wordt betwist — dat «het casino» de vereisten van art. 3 van de wet van 27 juni 1921 heeft nageleefd; dat evenmin kan worden bestreden dat het een vereniging is van de aard van deze welke bedoeld worden in art. 1 van de wet, vermits hierboven voldoende werd aangetoond dat de leden van de vereniging nooit met een winstoogmerk zijn opgetreden, en dat haar statuten niets bevatten dat strijdig is met de werkingsregelen van de verenigingen zonder winstgevend doel; Overwegende dat derhalve dient te worden besloten dat «Het Casino» een vereniging zonder winstoogmerk is, aan de kenmerken waarvan zij volledig beantwoordt en dat haar dergelijk karakter erkennen niets meer is dan de onjuiste qualificatie waaronder zij leefde te vervangen door de benaming welke eigen is aan haar karakter, aan de essentie zelf van haar activiteit en aan de geest in dewelke zij werd gesticht en steeds heeft geleefd;...».

Deze redenering is een ongetwijfeld impliciete, maar daarom niet minder werkelijke toepassing van de conversieregel.

In het huidige Belgisch recht kreeg het leerstuk der conversie van nietige rechtshandelingen nog onvoldoende aandacht ^(18bis) en zulks is vooral nadelig omdat de toepassing ervan tot efficiëntie en voordelige oplossingen kan leiden, daar waar het vigerend recht moet worstelen met weinig duidelijke en moeilijk toe te passen nietigheidssancties.

12. Een bondige, maar fundamentele uiteenzetting van deze techniek vinde men in een bijdrage van J. Ronse ⁽¹⁹⁾. Deze bijdrage zal als leidraad dienen voor dit onderdeel van deze bespreking. Kernachtig samengevat «verstaat men onder conversie de omzetting van een nietige rechtshandeling in een geldige» ⁽²⁰⁾.

De meer uitgewerkte definitie van J. Ronse luidt dan: «Conversie is het omzetten van een door partijen gewilde, maar nietige rechtshandeling, in een andere geldige rechtshandeling die het doel dat de partijen bij het aangaan van de nietige rechtshandeling beoogden, zij het gedeeltelijk, toch zo goed mogelijk verwezenlijkt.». Passen we dit toe op het bestudeerde geval, dan erkennen we de conversie in de door de rechtbank doorgevoerde omzetting van de door partijen gewilde, maar als N.V. nietig opgerichte groepering «Het Casino», in een geldige V.Z.W. die de oorspronkelijke bedoeling van partijen (nml. het oprichten van een groepering met rechtspersoonlijkheid) zo goed mogelijk verwezenlijkt.

Dergelijke door de rechter doorgevoerde conversie noemt men een gerechtelijke conversie, te onderscheiden van de door partijen zelf verrichte vrijwillige conversie enerzijds en van de wettelijke conversie anderzijds ⁽²¹⁾. Wanneer de rechter overgaat tot gerechtelijke conversie betekent zulks dat hij uit de brokstukken van de nietige rechtshandeling een geldige opbouwt. Anders dan in het Belgische recht, bestaat er in sommige vreemde rechtssystemen een algemene wettelijke bepaling van deze techniek. Zo in § 140 BGB dat, in vertaling, luidt als volgt: beantwoordt een nietige rechtshandeling aan de vereisten van een andere rechtshandeling, dan geldt deze laatste als aan te nemen is dat partijen deze gelding zouden hebben gewenst, indien zij de nietigheid hadden gekend ⁽²²⁾. Zoals E.M. Meijers reeds uitlegde biedt zulke wetsbepaling, bij nietigheid van de gekozen rechtsfiguur, de mogelijkheid haar te vervangen door een economisch gelijkwaardige. Het is meteen duidelijk dat dit geen interpreteren of uitleggen meer is maar het vervangen van het oorspronkelijk overeengekomene door een surrogaat dat redelijke handelende partijen zouden gekozen hebben als zij beseft hadden dat de door hen gekozen rechtsfiguur hun doel niet kon bereiken. Dergelijke vervanging door een surrogaat is een andere wijze van rechtsvinding waarbij de rechter andere beginselen volgt dan bij de uitlegging ⁽²³⁾. Deze korte commentaar bij § 140 BGB wees reeds op het verschil tussen de conversie en de uitlegging van rechtshandelingen. Bij uitlegging van een rechtshandeling (of van een overeenkomst) doet de rechter niets anders dan de juiste inhoud van de door partijen in onduidelijke bewoordingen omschreven rechtshandeling, juist vaststellen om er de nodige rechtsgevolgen aan vast te knopen, zulks overeenkomstig art. 1156 B.W. Bij conversie daarentegen, vervangt hij de oorspronkelijke rechtshandeling door een weliswaar economisch gelijkwaardige, maar juridisch verschillende.

Specifiek voor het bestudeerde geval nu is dat de juiste uitlegging en kwalificatie zelf van de groeperingsovereenkomst, de rechter de mogelijkheid bood verder te gaan en te converteren. Wat het vonnis verkeerdelijk kwalificatie noemt, is eigenlijk een conversie.

13. Zulks doet twee vragen rijzen die we bondig zullen pogen te beantwoorden. Deze bespreking wil alleen de grote lijnen uittekenen en kan geen volledige studie worden van het conversiefenomeen. De eerste vraag is die naar de grondvereisten van de gerechtelijke conversie en onmiddellijk daarbij aansluitend gaan we dan na of die voorwaarden in casu vervuld waren.

Vervolgens dienen we ons af te vragen of de Belgische rechter — bij ontstentenis van een algemene wettelijke als die van § 140 BGB — deze techniek kan aanwenden. Om tot de gerechtelijke conversie te kunnen overgaan vermelden de auteurs een drietal voorwaarden. De eerste is dat conversie slechts dan kan intreden als de door partijen beoogde rechtshandeling nietig is wegens het ontbreken van een essentieel — formeel of materieel — bestanddeel. In het eerste gedeelte van deze studie toonden we de nietigheid van «Het Casino» als N.V. — wegens het ontbreken van het allerwezenlijkste winstoogmerk — voldoende aan. Als tweede en voornaamste voorwaarde geldt dat de nietige rechtshandeling in zich de bestanddelen moet bevatten van de nieuwe, geldige rechtshandeling. Het probleem ligt in het feit dat de rechtstoestand van de betrokkenen door en na de conversie niet zwaarder mag wezen dan wanneer de oorspronkelijke handeling geldig gebleven ware. De ratio legis van deze instelling wordt inderdaad gevonden in de initiale bedoeling en de goede trouw van de partijen. Hieruit volgt dat men de betrokken partijen niet in een rechtstoestand (met de daaraan vastklevende

verplichtingen) mag dringen, die zou zijn opgebouwd uit andere elementen dan diegene waaraan ze bij het opstellen van hun oorspronkelijke overeenkomst gedacht hebben en waarvan ze de gevolgen konden meten. Dat in casu, na de vernietiging van de N.V., al de nodige brokstukken voorhanden waren om een geldige V.Z.W. op te bouwen wordt later (zie nr. 16) aangetoond. De laatste vereiste stelt dat de geldige rechtshandeling moet beantwoorden aan de economische bedoeling der partijen. Het is zonder meer evident dat het van meet af aan de bedoeling van de oprichters en later die van de leden was, bepaalde culturele activiteiten in verenigingsverband te kunnen uitoefenen. Deze verschillende vereisten, die pas volkomen duidelijk worden indien men ze begrijpt vanuit de verder te bespreken grondslag van de conversieregel, worden raak in volgende zin samengevat: Dit alles «betekent in de eerste plaats dat de rechter niet iets volledig nieuws mag construeren: de door hem, met het puin van de nietige rechtshandeling gebouwde nieuwe handeling moet geheel of tenminste gedeeltelijk het doel bereiken dat partijen met de nietige rechtshandeling beoogden. Dit betekent ten tweede dat wat de rechter in de plaats stelt niet mag ingaan tegen de duidelijke wil van partijen.» (24).

14. Blijft nog de vraag naar de mogelijkheid voor de Belgische rechter deze techniek aan te wenden. We menen op deze vraag een bevestigend antwoord te moeten geven, en wel om volgende redenen. In de eerste plaats kent ons recht minstens een verschijningsvorm van de conversietechniek en wel de wettelijke conversie. Als eenvoudig voorbeeld citeren we art. 1318 B.W. dat de in dit artikel bedoelde nietige authentieke akte, convertieerd in een geldige onderhandse akte, mits de nietige door partijen ondertekend werd (25). Dergelijke gevallen kunnen beschouwd worden als een specifieke wettelijke toepassing van een ruimer conversiebeginsel. Een tweede argument vinden we in het feit dat ook in het Nederlandse rechtssysteem de conversie langs jurisprudentiële weg werd ingevoerd en wel door een arrest van de Hoge Raad van 21 januari 1944 (26). Dat deze vernieuwing het voorwerp uitmaakte van een controverse kan eenieder zo raden; zulks belette echter niet dat artikel 3.2.8. van het ontwerp voor een nieuw Nederlands B.W. in een conversieregel voorziet. Het doorslaggevend argument vinde men echter in de grondslag zelf van de conversieregel. Deze grondslag kan kernachtig worden omschreven als een doelmatige toepassing van de nietigheidssanctie (26bis). Dergelijke relativering van de nietigheid is mogelijk geworden dankzij de «moderne visie op de nietigheidssanctie» (27). «Door conversie tracht men de bezwaren te ondervangen welke de nietigheid soms medebrengt», zegt L.E.H. Rutten en hij vervolgt: «Er van uitgaande dat aan de nietigheid van een rechtshandeling geen verdere gevolgen behoren te worden verbonden dan een doelmatig functioneren van de rechtsorde vergt, komt men tot toepassing van de conversie» (28). Deze vernieuwde visie op het hanteren van de nietigheidssancties stelt dat ze zo doelmatig mogelijk moeten worden toegepast en niet verder moeten toeslaan dan nodig voor het handhaven van de overtreden norm. Dit zinvol resultaat kan mede door de conversie worden bewerkt. Inderdaad, enerzijds zal de overtreding van een rechtsregel wel degelijk worden bestraft doordat de nietig gestelde rechtshandeling niet gehandhaafd wordt (in ons geval verliest het Casino haar N.V.-structuur) terwijl partijen anderzijds toch niet reddeloos aan hun lot worden overgelaten in de ruïne-situatie die het gevolg is van de vernietigde rechtshandeling (in casu zorgt de conversie ervoor dat hun rechtsbetrekkingen voortaan geregeld worden binnen de V.Z.W.-structuur).

Het zou niet wijs zijn de rechter te beletten aan zulke reddingsoperatie mede te werken, voor zover althans de nietige rechtshandeling zelf de bestanddelen bevat waaruit de geldige rechtshandeling kan worden geconstrueerd. Deze grens dient getrokken rondom de bevoegdheid van de rechter omwille van die andere grondslag van ons recht: de wilsautonomie der particulieren (29). Uit dit alles moge blijken dat voorliggend vonnis inderdaad de conversietechniek bezigde en ons inziens terecht; alleen dient er op gewezen dat de rechtbank haar conversieoperatie verkeerdelijk als een kwalificatie bestempelde. Deze betiteling is immers enkel juist voor het eerste gedeelte van de redenering, waardoor de als N.V. opgerichte groepering tot vereniging gekwalificeerd werd, maar in het verder verloop van de motivering, waar de vereniging tot V.Z.W. geduid wordt, werden de grenzen van de kwalificatie duidelijk doorbroken.

15. In het bestudeerde geval heeft de conversie, voortbouwend op een juiste kwalificatie, uiteindelijk een nietige N.V. omgebouwd tot een V.Z.W., zodat de rechtspersoonlijkheid van het Casino voortbestaat. Dit laatste aspect van de zaak verdient nog enkele beschouwingen. In het verleden zou zulks onaanvaardbaar geacht worden omwille van de destijds heersende opvattingen over de rechtspersoonlijkheid zelve. De rechtspersoonlijkheid werd zodanig als iets «sacraals» gezien dat men zich niet kon voorstellen dat ze anders dan door een bijzondere machtiging van de overheid kon worden verleend. Deze opvatting stamt «uit de tijd dat men het verlenen van rechtspersoonlijkheid als een door de overheid verleende gunst beschouwde en niet zonder meer als een juridische techniek, waaruit voor het nieuwe rechtssubject rechten én plichten voortvloeien.» (30).

Het hanteren van het begrip rechtspersoonlijkheid als een juridische techniek — naast andere technieken — betekent dat de jurist meerdere regels van positief recht in een verzamelbegrip samenvat en meteen toepast op bepaalde maatschappelijke verhoudingen. Deze methode heeft het voordeel dat men niet telkens weer de verschillende rechtsregels die een bepaalde maatschappelijke situatie beheersen moet opsommen. Door een gegeven bundel van rechtsbetrekkingen (zowel tussen partijen onderling als tussen partijen en de buitenwereld) als rechtspersoon te erkennen en te kwalificeren, kent men dadelijk het juridisch statuut van bedoelde entiteit. Zo gezien kan men de rechtspersoonlijkheid — zonder verder rekening te moeten houden met allerlei theorieën over het zogenaamde wezen van de rechtspersoon — als juridisch-technisch begrip definiëren als een georganiseerde groepering van personen en/of vermogens-elementen, ter verwezenlijking van een bepaald doel, die door het recht behandeld wordt als een autonome entiteit, als zelfstandig subject van rechten en plichten (31). De enige vraag die dan moet gesteld worden luidt: vanaf welk moment wordt het lonend deze techniek aan te wenden? Zijn desbetreffend onderzoek sluit W. Van Gerven af met de conclusie dat «in de huidige stand van ons recht, de techniek van de rechtspersoonlijkheid wordt gebruikt wanneer, naast een afgescheiden vermogen, ook een duurzaam afgescheiden belang dat bescherming behoeft, kan worden aangewezen.» (32). Een belangrijke stap in de richting van de «demystificatie» van de rechtspersoonlijkheid — en dus van het gebruik ervan als techniek — wordt door de auteurs gezien in het tot stand komen van de wet van 27 juni 1921, waarvan niet zozeer de concrete bepalingen dan wel de hele wordingscontext voor de verdere evolutie van het verenigingsrecht van beslissende betekenis bleek. Dit kan treffend geïllustreerd worden met een passus uit het rapport van de consul-

tatieve commissie van het departement van justitie, wier conclusies door de toenmalige regering werden overgenomen en waarin we lezen: « La notion de la personnalité civile est essentiellement une notion juridique. C'est même une notion qui relève plus spécialement de la technique juridique. C'est en somme un procédé destiné à fournir une protection suffisante, en les ramenant à l'unité, à des intérêts qui, sans cela, demeureraient fuyants et dispersés. Permettre à ces intérêts de se grouper, de revêtir la forme d'un organisme, pourvu d'une individualité juridique, c'est là tout le mystère de la personnification civile. »⁽³³⁾. De leidende idee van dit verslag kunnen we samenvatten als volgt: van zodra er een vermogen zodanig georganiseerd wordt dat het ten goede komt aan een werk van algemeen nut en niet louter het particulier belang van bepaalde individuele personen dient, dan erkent de wet deze organismen als autonome entiteiten en verleent ze rechtspersoonlijkheid van zodra deze de wettelijke voorwaarden vervullen⁽³⁴⁾. Revolutionair was de totaal nieuwe opvatting volgens dewelke de wet de mogelijkheid bood aan alle verenigingen om van rechtswege de rechtspersoonlijkheid te verwerven, zonder speciale machtiging van overheidswege. Voordien was zulks voor verenigingen (niet natuurlijk voor handelsvennootschappen), omwille van de gekende politieke vrees voor de verenigingen, totaal uitgesloten. Zo werd deze wet sedert haar verschijnen dan ook als « kaderwet » voor het verenigingsrecht beschouwd⁽³⁵⁾.

16. Verwijzend naar deze interpretatie van de achtergronden van de verenigingswet van 1921, onderzoekt de rechtbank of « Het Casino » beantwoordt aan de wettelijke voorwaarden om als V.Z.W. rechtspersoon te kunnen zijn. In het vonnis wordt deze test nogal vluchtig afgenomen, laten we ze daarom wat uitgebreider overdoen. In zijn reeds geciteerde verhandeling somt J. Lindemans een vijftal voorwaarden op nodig ter verwerving van de rechtspersoonlijkheid⁽³⁶⁾. De eerste is dat er een geldige verenigingsovereenkomst moet zijn; dat dergelijke overeenkomst de leden van het Casino bindt, is nu wel duidelijk geworden. Vervolgens moet het doel van die vereniging beantwoorden aan de dubbele vereiste gesteld door artikel 1 van de verenigingswet. Ook deze voorwaarden worden door de vereniging gerealiseerd: uit de statuten en de door het vonnis meegedeelde feitelijke gegevens blijkt voldoende dat het Casino zeker geen 'nijverheids- of handelszaken' als hoofdbedrijvigheid voert en dat het bovendien ook geen 'stoffelijke' voordelen aan zijn leden wil verschaffen beschreven we reeds uitvoering in het eerste gedeelte van deze bespreking. Voorwaarden drie en vier betreffen respectievelijk het minimum ledental (nml.: drie, zie art. 2, 3° Ver. W.) en het feit dat de zetel in België moet gevestigd zijn (art. 2, 1° Ver. W.). Beide vereisten zijn vervuld. De vijfde voorwaarde betreft de minimumvereisten waaraan de statuten moeten voldoen. « Essentiële vermeldingen zijn diegene die de V.Z.W. moeten kenmerken als juridisch identificeerbare rechtspersoon: het gaat er immers precies om, door de publicatie, de derden van de identiteit op de hoogte te brengen. »⁽³⁷⁾. Volgens de geciteerde auteur zijn aldus essentieel: 1) de benaming (art. 2, 1° Verw. W.), 2) de zetel (idem), 3) het doel van de vereniging (art. 2, 2° Ver. W.) en de identiteit der oprichters (art. 2, 4° Ver. W.). De statuten van « Het Casino » bevatten al deze vermeldingen. Deze bondige controle toont voldoende aan dat de statuten van de als N.V. opgerichte vereniging even goed als statuten van een V.Z.W. kunnen gelden, althans wat de besproken punten betreft.

17. Knelpunt blijft de publicatievereiste die voor de V.Z.W. vervat ligt in artikel 3 van de verenigingswet en

dat bepaald: « De vereniging bezit rechtspersoonlijkheid vanaf den dag, waarop hare statuten, de namen, de voornamen het beroep en de woonplaats van hare overeenkomstig de statuten aangewezen beheerders in de bijlagen van het Staatsblad zijn bekendgemaakt. » In een korte noot bij dit in franse vertaling in de Recueil général de l'enregistrement et du notariat gepubliceerde vonnis⁽³⁸⁾, ondertekend met M.D., keurt deze schrijver de desbetreffende beslissing van de rechtbank af omdat de publicatie van de statuten van het Casino de derden niet kon inlichten nopens het feit dat ze eigenlijk met een V.Z.W. te doen hebben, aangezien deze statuten gepubliceerd werden overeenkomstig de ter zake geldende voorschriften van de vennootschap. De rechtbank oordeelde inderdaad dat ook aan de publicatievereiste voldaan was vermits zowel de oorspronkelijke als de gewijzigde statuten van het Casino in de bijlagen van het Staatsblad werden gepubliceerd. Zelf menen we dat het standpunt van de rechtbank moet bijgetreden worden. Het tegengestelde standpunt lijkt ons op een te eng-formalistische wetsinterpretatie te steunen. En zo men zich toch wil steunen op een nauwgezette tekstinterpretatie, dan kan worden opgemerkt dat artikel 3 Ver. W. spreekt over 'bijlagen van het Staatsblad' en niet verder specificeert welke. Eenieder voelt echter aan dat zulk schriftgeleerden-argument te smal uitvalt om de oplossing van een geschil te motiveren. Laten we de kwestie liever eens wat grondiger bekijken en de juiste aard van de sanctie op de niet-publicatie even nagaan.

18. In het voorbijgaan willen we nog even aantonen dat de publiciteit eigenlijk niet wezenlijk noodzakelijk is voor het bestaan als rechtspersoon. In het vennootschapsrecht kent men immers de situatie die zich voordoet ingevolge de toepassing van de artikelen 4 en 11 van de vennootschapswet. Zo een vennootschap haar statuten niet publiceert, is het zulk niet dat ze de rechtspersoonlijkheid behoudt, alleen is deze niet tegenstelbaar aan derden. Sterker nog, zelfs wanneer de statuten ontbreken kan een zgn. « feitelijke vennootschap » eventueel als Vennootschap onder Firma bestaan⁽³⁹⁾.

Mocht men nu alleen op de tekst van de verenigingswet voortgaan, dan zou men tot analoge constataties komen in het V.Z.W.-recht. Zo men artikel 3 Ver. W. in samenhang leest met artikel 26 Ver. W., dat bepaalt dat het nalaten van de door artikel 3 vereiste publicatie gesanctioneerd wordt door het feit dat de rechtspersoonlijkheid niet aan derden kan worden tegengesteld, maar niet door het verlies van de rechtspersoonlijkheid (of juist: door het niet-verwerven ervan). Deze letterlijk wetsinterpretatie gaat echter in dit geval niet op: er bestaat inderdaad cassatierechtspraak die bepaalt dat de door artikel 26 voorgeschreven sanctie niet van toepassing is op het nalaten van de door artikel 3 gestelde eisen en dit ondanks de bewoordingen van artikel 26 Ver. W. Als argument wordt gebruikt het feit dat de verwijzing naar artikel 3 Ver. W.; in artikel 26 Ver. W. een vergissing zou geweest zijn van de wetgever⁽⁴⁰⁾.

19. Toch menen we uiteindelijk dat de rechtbank kon concluderen dat ook de publiciteitsvereiste door het Casino voldoende werd nageleefd en wel om de eenvoudige reden dat elke belanghebbende derde de statuten van « Het Casino » (dat zich als N.V. aanmeldde) kon terugvinden in de desbetreffende afdeling van de bijlagen van het Belgisch Staatsblad om aldus voldoende ingelicht te worden over de werkelijke situatie van deze groepering.

Conclusie

20. Beslissend blijft echter de in dit vonnis toegepaste conversietechniek. Zoals boven werd aangetoond (zie

nr. 14) kon deze techniek in casu worden aangewend en het feit dat ze de facto ook werd toegepast kan alleen maar worden goedgekeurd, vooral omwille van het bereikte resultaat. Het is immers duidelijk dat de beste en doeltreffendste oplossing van het belangenconflict er in bestond, de door alle betrokken partijen als rechtspersoon gewilde groepering ook als zodanig te erkennen, weze het dan als V.Z.W. en niet als N.V. Deze oplossing respecteerde bovendien de bedoeling van de oprichters van 1852 die destijds hun Casino ongetwijfeld als vereniging zouden opgericht hebben, ware zulks mogelijk geweest. Niemand zou er overigens baat bij gevonden hebben, indien de rechtbank, met de klassieke redeneringswijze, de nietige N.V. tot een feitelijke vereniging zonder rechtspersoonlijkheid zou hebben herleid. Deze vereniging zou dan toch als V.Z.W. georganiseerd en heropgericht geworden zijn, met alle tussentijdse problemen van dien. Ook omwille van deze louter praktische redenen vonden we het lonend dit vonnis te bespreken en aan te tonen hoe uit de brokstukken van een nietig rechtshandeling door de rechter een geldige kan worden opgebouwd.

21. Zo kunnen we dan besluiten met het terug opnemen van het uitgangspunt: de betwisting tussen de twee rivaliserende beheerraden. Als gevolg van haar beslissing om op de vereniging «Het Casino» het statuut van V.Z.W. van toepassing te verklaren, kon de rechtbank logischerwijze niet anders dan de beheerders aangesteld door de ledenvergadering als de enig bevoegden aan te wijzen.

Paul CRAB,

Navorsingsstagiair N.F.W.O. in het Instituut voor
Vennootschapsrecht van Leuven Nederlands.

- (1) A.P.R., Tw. Verenigingen zonder winstoogmerk, door J. Lindemans, nr. 6, blz. 23; J. Ronse, Vennootschappen, Leuven 1968, blz. 105.
- (2) W. Van Gerven, Beginselen van Belgisch privaatrecht, Algemeen deel, Antwerpen-Utrecht 1969, nr. 48, blz. 126.
- (3) H. De Page, Traité élémentaire de droit civil belge, T.V., Brussel 1952, nrs. 3-4, blz. 14 e.v.; J. Lindemans, o.c., nr. 5, blz. 22 en de aldaar opgenomen verwijzigingen, nr. 40, blz. 41.
- (4) F. Laurent, Principes de droit civil, T. XXVI, 2e éd., Brussel 1877, nr. 150, blz. 150.
- (5) J. Van Ryn, Principes de droit commercial, DI. I, Brussel 1954, nr. 329, blz. 230.
- (6) Dit wetsartikel luidt als volgt: «Vennootschap is een contract waarbij twee of meer personen overeenkomen iets in gemeenschap te brengen, met het oogmerk om de winst die daaruit kan ontstaan, onder elkaar te verdelen.»
- (7) F. Laurent, o.c., nrs. 151-152, blz. 151 e.v.; H. De Page, o.c., nr. 7, blz. 25; voor het Franse recht: M. Planiol - G. Ripert, Traité pratique de droit civil français, T. XI, 2e éd., Parijs 1954, nr. 981, blz. 236.
- (8) Vrgl. met H. De Page, o.c., nr. 46, blz. 71; toevallig geeft deze auteur in een voetnoot op blz. 71 het voorbeeld van een concertvereniging: «Ainsi notamment une association de concerts. Pareille association tend incontestablement — s'il est possible — à faire des bénéfices. Mais elle les

consacrera à développer son activité principale, qui n'est pas à but de lucre.»

- (9) H. De Page, o.c., nr. 1, A, blz. 8; M. Planiol - G. Ripert, o.c., nr. 1073, blz. 361.
- (10) Ter herinnering weze vermeld dat de term 'vereniging' hier steeds in de ruimere zin gebruikt wordt en niet enkel de V.Z.W. aanduidt; opdat een vereniging V.Z.W. zou zijn bestaan er naast het niet-lukratieve oogmerk nog andere voorwaarden: J. Lindemans, o.c., nr. 42 e.v., blz. 43 e.v.
- (11) J. Ronse, o.c., blz. 103 e.v.
- (12) H. De Page, o.c., nr. 34, blz. 57 en nr. 40, blz. 64.
- (13) J. Goedseels, Le nouveau statut légal des associations sans but lucratif en Belgique: Questions diverses, in R.P.S. 1923, nr. 2479, blz. 6-7; J. Lindemans, o.c. nr. 574, blz. 245.
- (14) J. Ronse, Vennootschappen, Overzicht van rechtspraak, in T.P.R. 1967, nr. 8, blz. 635.
- (14bis) J. Van Ryn, o.c., nrs. 512-513, blz. 347-348.
- (14ter) J. Van Ryn, o.c., nrs. 557-558, blz. 370.
- (14 quarto) P. Wauwermans, Manuel pratique des sociétés anonymes, 7e éd., Brussel 1933, nr. 188.
- (14 quinto) J. Van Ryn, o.c., nr. 521, blz. 351.
- (14 sexto) J. Van Ryn, o.c., nrs. 570 e.v., blz. 376 e.v.
- (14 septimo) Deze richtlijn werd gepubliceerd in R.W. 1967-1968, kol. 2129 e.v.
- (14 octavo) J. Lindemans, O.C., nrs. 5 en 7, blz. 22-23; H. De Page, O.C., nr. 17, blz. 42.
- (15) J. Ronse, O.C., blz. 106.
- (16) J. Ronse, Vennootschappen, Overzicht van rechtspraak, in T.P.R. 1967, nr. 4, blz. 633 en de aldaar behandelde uitspraken.
- (16 bis) H. De Page, O.C., nr. 25, blz. 46.
- (17) H. De Page, O.C., nr. 29, blz. 52 e.v.
- (18) W. Van Gerven, O.C., nr. 48, blz. 128.
- (18 bis) Onbekend is deze instelling echter niet: zie R.P.D.B., Tw. Nullité, nrs. 243 e.v.
- (19) J. Ronse, Gerechtelijke conversie van nietige rechtshandelingen, in T.P.R. 1965, blz. 199 e.v.; zie ook W. Van Gerven, O.C., nr. 134, blz. 427 e.v.
- (20) C. Asser, Handleiding, Derde Deel, Verbintenissenrecht, Tweede Stuk door L.E.H. Rutten, Zwolle 1961, blz. 392.
- (21) Voor meer uitleg hierover, zie J. Ronse, Art. Cit., blz. 203.
- (22) Deze vertaling namen we over van W. Van Gerven, O.C., blz. 427.
- (23) E.M. Meijers, De algemene begrippen van het burgerlijk recht, Leiden 1958, blz. 235.
- (24) W. Van Gerven, O.C., blz. 429-430.
- (25) Talrijke voorbeelden worden opgesomd in het reeds geciteerde artikel van J. Ronse.
- (26) H.R., 21 januari 1944, N.J., 1944, blz. 129; zie over dit arrest: L.E.H. Rutten, O.C., blz. 394 en J. Ronse, Art. Cit., blz. 199.
- (26 bis) J. Ronse, Art. Cit., blz. 221-222; zie tevens: J. Dabin, Autonomie de la volonté et lois impératives, Ann. Dr. Sc. Pol., VIII, 239 e.v.; R.P.D.B., Tw. Nullité, nr. 243 e.v.
- (27) W. Van Gerven, O.C., nr. 134, blz. 429 en nrs. 127 e.v., blz. 399 e.v.
- (28) L.E.H. Rutten, O.C., blz. 394.
- (29) W. Van Gerven, O.C., nr. 134, blz. 429.
- (30) W. Van Gerven, O.C., nr. 94, blz. 267.
- (31) J. Ronse, O.C., blz. 196.
- (32) W. Van Gerven, O.C., nr. 94, blz. 267.
- (33) Pasinomie 1921, blz. 359.
- (34) Pasinomie 1921, blz. 360-361.
- (35) Pasinomie 1921, blz. 365; H. De Page, Traité..., T.I., Brussel 1964, nr. 502, blz. 616 en nr. 517, blz. 658.
- (36) J. Lindemans, O.C. nr. 142, blz. 89.
- (37) J. Lindemans, O.C., nr. 347 e.v., blz. 164.
- (38) Rec. gén. enreg. not., 1969, nr. 21.282, blz. 266 e.v.
- (39) J. Ronse, Overzicht van rechtspraak, Vennootschappen, in T.P.R., 1964, nrs. 39 e.v., blz. 91 en T.P.R., 1967, nrs. 66 e.v., blz. 663.
- (40) J. Lindemans, O.C., nr. 372, blz. 172.

EUROPEES RECHT

Studiedag van de Belgische en Nederlandse verenigingen voor Europees Recht.

Op vrijdag 5 juni 11. hield de Belgische Vereniging voor Europees Recht, in samenwerking met haar Nederlandse zustervereniging, een studiedag in het stemmige kader van het Plantin-Moretus Museum te Antwerpen.

Een groot aantal deelnemers, waaronder zeer eminente personen zoals: Mr. A. M. Donner, rechter bij het

Europees Hof van Justitie en voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Europees Recht; Mr. J. Mertens de Wilmars, rechter bij het Europees Hof van Justitie; Dr. L. Legros, raadsheer bij het Hof van Cassatie, Professor aan de U.L.B. en voorzitter van de Belgische Vereniging voor Europees Recht; Dr. A. De Vreese,

raadsheer bij het Hof van Cassatie en Professor aan het Europa College en tal van bekende hoogleraren en wetenschappelijk personeel uit België en Nederland, verscheidene ambtenaren van de Europese Gemeenschappen, enkele advocaten w.o. de ondervoorzitter van de Association des Femmes Juristes, afgezanten van vennootschappen en studenten, bewezen hiermee effectief hun belangstelling voor een zo belangrijk onderwerp als: «De Juridische gevolgen van het einde van de overgangperiode in de E.E.G.».

Prof. Dr. L. Goffin (K.U.L.), ondervoorzitter van de Belgische Vereniging voor Europees Recht, leidde de studiedag in met een verwelkoming van Mr. A. M. Donner, waarbij hij herinnerde aan het ontstaan van de samenwerking met Nederland, waarna hij de twee praeadviseurs voorstelde: de Professoren Mr. P. J. Kapteyn (Utrecht) en Mr. G. Schrans (R.U.G.).

Prof. P. J. Kapteyn koos voor het onderwerp een referentiekader nl. «de vraag in welk opzicht het einde van de overgangperiode rechtsmiddelen verschaft voor een verder integratieproces» en besteedde vooral aandacht aan de artikelen 169 - 170 en 175 van het E.E.G.-Verdrag.

Vooraleer echter tot de bespreking ervan over te gaan, verklaarde hij de betekenis die, volgens hem, aan art. 8 (7) van het E.E.G.-Verdrag moet worden gehecht, nl.:

1) een politieke nl. een wilsverklaring om te komen tot een Gemeenschappelijke Markt;

2) een juridische nl. een interpretatiemiddel van de inwerking zijnde verdragsbepalingen; verder bevat het, volgens hem, niet veel meer dan «de mededeling dat de regels, die volgens de verdragsbepalingen aan het einde van de overgangperiode in werking moeten treden, in werking treden en dat de maatregelen, die volgens de verdragsbepalingen aan het einde van de overgangperiode moeten worden genomen, moeten zijn genomen».

Die artikelen 169 en 170 van het E.E.G.-Verdrag zijn, volgens spreker, slechts weinig efficiënt als verscheidene lid-staten in gebreke zouden blijven; beter zijn de verdere richtlijnen van de Commissie na het einde van de overgangperiode.

Art. 175 E.E.G.-Verdrag blijkt al niet veel gunstiger gezien, bij een ingebreke blijven van de Raad, de Commissie voor de moeilijke keuze staat tussen haar rol als initiator en die van toezichthouder. Daarom stelde de spreker al zijn hoop op het Europees Parlement.

Prof. G. Schrans besprak de directe werking van sommige verdragsvoorschriften als gevolg van het einde van de overgangperiode, gezien in het referentiekader van de bescherming van de belangen van de justitiabelen. Ook volgens deze spreker bezit art. 8 (7) E.E.G.-Verdrag geen autonome betekenis, maar schept het vermelden in de Verdragsbepalingen van het einde van de overgangperiode als een terminus ante quem of a quo een «vooroordeel» van directe werking.

Prof. Schrans maakte een onderscheid tussen verdragsbepalingen met een duidelijke verplichting tot handelen voor de Lid-Staten (deze hebben directe werking onder voorbehoud van de interpretatie en nadere bepaling van de begripsinhoud) en maatregelen die moesten genomen met interpositie van bepaalde instellingen, waarbij de beleidsvrijheid de directe werking kon doorkruisen. Hij had het vooral over de arts. 13 (1-2), 32 (2) en 30 en 33 (7) E.E.G.-Verdrag. Ook de directe werking van de artikelen 37, 40 (1), 52 en 57 (2) werden nader ontleed. De uiteenzettingen van de twee praeadviseurs, die vooraf uitvoerig verschenen in Sociaal Economische Wetgeving, 1970, nr. 4 (april), werden met veel belangstelling beluisterd en kritisch onder de loep genomen. Dat bleek uit de daarop volgende geanimeerde bespreking die, na een

smaakvolle lunch in een Noors restaurant, 's namiddags met even grote ijver werd voortgezet.

Door de professoren Dr. W. Van Gerven (K.U.L.) Mt. H. H. Maas (R.U. Leiden), Mr. P. Verloren Van Theemaat (R.U. Utrecht), Dr. M. Waelbroeck (U.L.B.), Mr. L. J. Brinkhorst (R.U. Groningen), Mr. H. G. Schermers R.U. Amsterdam, door mr. C. Tropan (rijksambtenaar, Ministerie van Landsbouw - Nederland) en Mr. W. Alexander (advokaat te Amsterdam) werden problemen naar voor gebracht in verband met: de gevolgde interpretatiemethode, de betekenis te hechten aan art. 8 (7) E.E.G.-Verdrag, de duidelijkheid van de verplichting vervat in bepaalde artikelen zoals art. 37 E.E.G.-Verdrag, en het belang ervan voor de rechtstreekse werking, de juridische gevolgen van het einde van de overgangperiode voor de arts. 100, 85 tot 93 E.E.G.-Verdrag en voor de rechtspraak van het Hof van Justitie ten aanzien van het begrip voorlopigheid van kartels, de richtlijnen genomen door de Commissie ter vervanging van de procedure ingericht door art. 169 E.E.G.-Verdrag, de directe werking van arts 32, 55 (2) E.E.G.-Verdrag en het belang van art. 36 E.E.G.-Verdrag, de mogelijke invloed van het Europees Parlement ter uitvoering van de opdrachten door de Raad, de discretionnaire bevoegdheid van de rechter in het Gemeenschapsbestel.

Tenslotte wees Mr. A.M. Donner erop dat de nationale rechter wel de zware taak heeft het Gemeenschapsrecht te handhaven, maar dat vooral een behoorlijk functionerend bestuursapparaat noodzakelijk is dat een sterke coördinatie in de toepassing waarborgt.

In zijn antwoord handhaafde Prof. Dr. P.J. Kapteyn zijn stelling dat men zeer moeilijk art. 8 (7) E.E.G.-Verdrag als zelfstandig criterium kan aanvaarden zonder de taak van het Europees Hof te overbelasten.

Hij belichtte de draagwijdte van art. 8 (7) E.E.G.-Verdrag i.v.m. arts 85 en 86 E.E.G.-Verdrag. Verder wees hij nog op de permanente geldende verplichtingen vervat in de arts. 92 - 95 en 100 van het E.E.G.-Verdrag en gaf hij de reden aan waarom een toepassing van art. 169 E.E.G.-Verdrag in hoger vermeld geval niet wenselijk was. Wat de rol van het Europees Parlement betrof, bleef hij bij zijn standpunt.

Prof. G. Schrans, van zijn kant, vond de evolutie in de rechtspraak na het einde van de overgangperiode normaal vermits hij dit tijdstip niet beschouwt als een scheiding tussen opbouwfase en beheerfase.

Een strengere opvatting van het begrip «voorlopige geldigheid» zou, volgens de spreker, betekenen dat de administratie (m.a.w. de Commissie) een grotere bevoegdheid zou verkrijgen in kartelaangelegenheden en dus bijgevolg ook in belangrijke uitspraken van economisch recht.

I.v.m. de directe werking van maatregelen van gelijke werking als kwantitatieve beperkingen beaamde spreker dat de onduidelijkheid van de begripsinhoud niets afdoet aan de directe werking, maar hij wees erop dat dit de taak van de Gemeenschapsrechter nog zal verzwaren. Als argument contra de directe werking zag hij de onduidelijkheid van het verbod die nog kon vergroot worden door de ontsappingsclausules binnen het kader van art. 36 E.E.G.-Verdrag. I.v.m. de problemen over het vestigingsrecht stemde hij in met het belang van art. 52 ook voor de gevallen waarin een richtlijn bestond maar door een Lid-Staat nog niet werd toegepast en belichtte verder zijn interpretatie van dit artikel. Handelend over de problemen i.v.m. de taak van de rechter onderstreepte Prof. Schrans dat die i.v.m. economisch recht meer en meer zouden moeten toevertrouwd worden aan rechters met specifieke bevoegdheid en dat niet alleen zij, doch ook de Commissie in be-

paalde gevallen (cfr. art. 85) het recht moet toepassen. Deze laatste kan de haar toegekende bevoegdheid aanwenden tot het voeren van een economische politiek. Spreker vroeg zich ook af of de uitbreiding van de bevoegdheid van de administratieve overheid, w.b. kartelzaken, niet zou kunnen leiden tot het onderwerpen van een economisch beleid en of er in de Gemeenschap geen mogelijkheid bestaat een voorbeeld te geven van taakverdeling tussen administratie en rechter.

Nadat Prof. L. Goffin nog had gewezen op de grote taak van de rechters wier bevoegdheid dank zij art. 100 E.E.G.-Verdrag in de verschillende landen zou kunnen geharmoniseerd worden, stelde hij voor de opdracht van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen uit te breiden tot die van een Hof van Cassatie.

Mr. A.M. Donner vond de verwezenlijking van dit laatste een grote stap in federale zin maar ook een Hof van Cassatie zou het probleem van de bescherming van de justitiabelen niet volledig kunnen oplossen.

Prof. Mr. M.R. Mok wees dan op het gevaar van de uitbreiding van de bevoegdheid van het Hof tot een federale constructie zoals in Amerika.

Tot slot deelde Prof. G. Schrans nog mede dat in de toekomstige Europese octrooiwet de cassatiebevoegdheid van het Europese Hof van Justitie is voorzien.

Na een dankwoord besloot een receptie in het met zon overgoten binnenhof van het Museum deze interessante en zeer geslaagde studiedag.

L. Van Slycken,
Assistente aan de Rijksuniversiteit
te Gent.

WETGEVING

In werking treden van het Gerechtelijk Wetboek

Koninklijk besluit betreffende de inwerkingtreding van sommige bepalingen van de wet van 10 oktober 1967, houdende het Gerechtelijk Wetboek met betrekking tot de echtscheiding, de scheiding van tafel en bed en de schending van goederen.

Boudewijn, Koning der Belgen,
Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, Onze Groet.

Gelet op de wet van 10 oktober 1967 houdende het Gerechtelijk Wetboek, inzonderheid op artikel 5;

Gezien het advies van de Raad van State;

Op de voordracht van Onze Minister van Justitie;

Hebben Wij besloten en besluiten Wij:

Artikel 1. Treden in werking op 15 juni 1970:

1° In het derde deel van het Gerechtelijk Wetboek, titel III Territoriale bevoegdheid, artikel 628, 1°;

2° In het vierde deel van het Gerechtelijk Wetboek, boek II, titel III, hoofdstuk VIII, afdeling V, onderafdeling 2, « Verschijning van getuigen », artikel 931;

3° In het vierde deel van het Gerechtelijk Wetboek, boek II, titel III, hoofdstuk VIII, afdeling V, onderafdeling 3, « Verhoor van de getuigen », de artikelen 942 en 943;

4° In het vierde deel van het Gerechtelijk Wetboek, boek II, titel III, hoofdstuk VIII, afdeling V, onderafdeling 2, « Verschijning van getuigen », de artikelen 923 tot 930 en artikel 932 voor zover die inwerkingtreding nodig is voor de toepassing van het artikel 943;

5° In het vierde deel van het Gerechtelijk Wetboek, boek II, titel III, hoofdstuk VIII, afdeling V, onderafdeling 3, « Verhoor van getuigen », de artikelen 933 tot 936, voor zover die inwerkingtreding nodig is voor de toepassing van het artikel 943;

6° In het vierde deel van het Gerechtelijk Wetboek, boek IV, hoofdstuk XI, eerste afdeling, « Echtscheiding op grond van bepaalde feiten », de artikelen 1254 tot 1265, het artikel 1266 gewijzigd door de wet van 1 juli 1969, artikel 1, de artikelen 1267 tot 1275, het artikel 1276 gewijzigd door de wet van 1 juli 1969, artikel 2, en de artikelen 1277 tot 1286;

7° In het vierde deel van het Gerechtelijk Wetboek, boek IV, hoofdstuk XI, afdeling II, « Echtscheiding door onderlinge toestemming », de artikelen 1287 tot 1296, het artikel 1297 vervangen door de wet van 20 november 1969, artikel 3, en de artikelen 1298 tot 1304;

8° In het vierde deel van het Gerechtelijk Wetboek, boek IV, hoofdstuk XI, afdeling III, « Scheiding van tafel en bed », de artikelen 1305 tot 1308;

9° In het vierde deel van het Gerechtelijk Wetboek, boek IV, hoofdstuk XI, afdeling IV, « Omzetting van de scheiding van tafel en bed in echtscheiding », de artikelen 1309 en 1310;

10° In het vierde deel van het Gerechtelijk Wetboek, boek IV, hoofdstuk XI, afdeling V, « Scheiding van goederen », de artikelen 1311 tot 1319;

Arti. 2 De volgende opheffingsbepalingen van artikel 2 van de wet van 10 oktober 1967 houdende het Gerechtelijk Wetboek treden in werking op 15 juni 1970;

1° in titel I, hoofdstuk 1, artikel 1, paragraaf 1, 119°, voor zover het de artikelen 14, 15 en 17, nr. 1, van de wet van 8 april 1965 betreffende de jeugdbescherming opheft;

2° in titel III, hoofdstuk I, artikel 13, voor zover het de artikelen 866 tot 874, 876, 880 en 881 van het Wetboek van burgerlijke rechtshandeling opheft;

3° in titel III, hoofdstuk II, de artikelen 18 en 23.

Art. 3. De artikelen 92 en 104 van de wijzigingsbepalingen van artikel 3 van de wet van 10 oktober 1967 houdende het Gerechtelijk Wetboek treden in werking op 15 juni 1970.

Art. 4 Artikel 6 van de overgangsbepalingen van artikel 4 van de wet van 10 oktober 1967, houdende het Gerechtelijk Wetboek treedt in werking op 15 juni 1970 in de mate waarin die inwerkingtreding nodig is voor de toepassing van de voorgaande artikelen.

Art. 5. Onze Minister van Justitie is belast met de uitvoering van dit besluit.

Gegeven te Brussel, 15 mei 1970.

MEDEDELINGEN

Katholieke Universiteit te Leuven

Colloquium over Het arbeidsvraagstuk in een industriële samenleving.

Voor de derde maal organiseerde het Hoger Instituut van de Arbeid van de Katholieke Universiteit te Leuven een colloquium waarbij de aandacht vooral ging naar de concrete problemen, die zich in onze huidige industriële arbeidssituatie stellen, in het bijzonder het probleem van de arbeidsbelasting.

Het Hoger Instituut van de Arbeid wil fungeren als een contact-centrum tussen de verschillende arbeidswetenschappen enerzijds en de vertegenwoordigers van vakbonds- en beroepsorganisaties, de industrie, het onderwijs en de overheidssector anderzijds en dit met het oog op multidisciplinaire onderzoeks- en vormingsprogramma's.

Op vrijdag 29 mei waren in het Huis der Vlaamse Leer-

gangen alvast een 250 vertegenwoordigers en prominenten uit de verschillende sectoren bijeen om vanuit hun praktische ervaring of vanuit wetenschappelijke bevindingen over de arbeidsproblematiek van gedachten te wisselen.

Prof. dr. V. Rompuy situeerde in zijn openingstoespraak het colloquium in het geheel van de activiteiten van het H.I.A. In het algemeen perspectief van het H.I.A. werd dit colloquium voorbereid door 6 disciplinaire werkgroepen waarin naast wetenschappers meer dan 60 mensen uit de praktijk vertegenwoordigd waren. De referaten die tijdens het colloquium werden gehouden waren aldus reeds het resultaat van talrijke confrontaties tussen de verschillende disciplines en tussen theorie en praktijk anderzijds. De resultaten van deze besprekingen werden op het colloquium ter discussie voorgelegd met het oog op een zo ruim mogelijke probleemomschrijving in voorbereiding van een multidisciplinair onderzoeksprogramma, dat met de steun van het fonds voor collectief fundamenteel onderzoek en het ministerie voor wetenschapsbeleid gedurende de volgende vier jaren zal worden uitgewerkt.

Evolutie in de benadering van het arbeidsvraagstuk.

Prof. dr. E. Leemans verwees in zijn algemene inleiding naar de wijsgerige en theologische definities waarbij men arbeid ziet als een Creatieve bezigheid waarin de mens zichzelf kan realiseren. In de realiteit is de arbeid echter steeds een belasting geweest. Reeds bij het begin van de industriële revolutie werd het problematisch karakter van de arbeidssituatie gevoeld. Er werden toen parlementaire debatten gewijd aan de problematiek en in het spoor van Marx en anderen werden grote enquêtes opgezet vaak ook gepatroneerd door de overheid.

De wetenschappers en de meer direct betrokkenen waaronder ook vakbonden en overheid formuleerden toen de problemen nagenoeg in dezelfde zin.

Sinds Taylor en de wetenschappelijke bedrijfsorganisatie zijn er echter twee stromingen ontstaan.

— De wetenschappers zagen de arbeid als een probleem binnen de 4 muren van het bedrijf en binnen de rationaliteit van de onderneming. Vanuit hun wetenschappelijk denkkader hebben ze geen nood aan onderzoek noch aan probleemformulering door de betrokkenen zelf. Alle problemen lijken hun direct grijpbaar en oplosbaar in het stramien van de bedrijfsrationaliteit. Vele problemen worden in dit schema herleid tot loonproblemen.

— De sociale en menselijke problemen in verband met de arbeid worden door vakbonden en drukingsgroepen vooral buiten de onderneming gesitueerd. Ook hier lijken de problemen zonder enige vorm van onderzoek grijpbaar vanuit een zekere intuïtie en vanuit een zekere ideologische opstelling.

De jongste tien jaren is er een naar mekaar toegroeien van beide stromingen merkbaar.

De wetenschappers zijn gaan inzien dat de problematiek ruimer moet gesteld worden dan binnen het bedrijf en in het kader van de bedrijfsrationaliteit. Ze zijn er zich dan ook van bewust geworden dat ze zomaar geen pasklare oplossingen kunnen geven. Ook de vakbonden worden meer direct geconfronteerd met de complexiteit van het arbeidsprobleem binnen de onderneming. In beide richtingen voelt men de nood aan wetenschappelijk onderzoek om de problemen in het kader van de arbeidssituatie in een klaar daglicht te stellen. Het arbeidsvraagstuk wordt door beiden meer en meer bekeken in zijn verbondenheid met het binnenbedrijfsgebeuren en met de maatschappelijke omgeving. Beide ontdekken als het ware weer de mens in de onderneming.

De problemen van informatie en communicatie die zich in vele bedrijven stellen kunnen gezien worden als een deel van het democratiseringsproces dat zich in de gehele onderneming voltrekt.

De arbeidsproblematiek kan in dit perspectief niet beperkt worden tot loonopslag of volledige tewerkstelling. Door de groeiende welvaart, de stijgende scholingsgraad, de toenemende automatisering en hiermede verbonden de grotere vrije tijd komt het accent veeleer op welzijn te liggen dan op welvaart. Het gaat er vaak om dat de werknemer niet langer aanvaardt alleen maar uitvoerder te zijn van wat hem door technische en economische diensten gedictieerd wordt. Hij wil als een volwaardig mens beschouwd worden en als dusdanig meepraten in de grote beslissingen die hem aanbelangen. Mede door de uitbreiding van de bedienden- en dienstverleningssectoren die stilaan een overwicht krijgen op de traditionele vormen van arbeid zal het traditionele organisatiepatroon van de arbeid in diskrediet geraken.

De produktiviteit van de arbeid zal steeds minder direct meetbaar zijn, zodat men in de toekomst meer en meer zal moeten rekenen op de verantwoordelijkheidszin van elke werknemer. In dit perspectief zal de arbeid stilaan geherdefinieerd en geherwaardeerd moeten worden.

Sectievergaderingen.

Na deze algemene inleiding werd in 6 secties een rapport voorgebracht waarover per discipline een ruime discussie kon plaatsvinden.

— In de sectie *arbeidsrecht* bracht Dr. R. Nieuwdorp een rapport voor van Dr. D. De Winter omtrent de juridische maatregelen en instrumenten i.v.m. overdreven arbeidsritme. In de discussie zocht men verder waardoor het aan bod komen van dergelijke vraagstukken in de diverse en wettelijke conventionele structuren verhinderd werd en hoe men zou kunnen komen tot een efficiënte regeling en een ideale reglementering.

— In de sectie *arbeidssociologie* sprak Drs. J. Van Kerckhove vanuit de sociologische hoek over de complexiteit van het probleem zoals het uit de organisatiestructuren naar voor komt. Uit de daaropvolgende discussie bleek duidelijk dat een oplossing voor de problemen van de arbeidssituatie momenteel dient gezocht in allerlei vormen van overleg en medezeggenschap eerder dan in het zoeken van juiste normen voor arbeidsbelasting.

— Dhr. Okhuysen onderstreepte als *bedrijfseconoom* het belang van de werkstructurering en de taakverruiming om een betere motivatie van de werknemers te stimuleren. Gedurende de gedachtenwisseling werd aan de hand van verschillende voorbeelden uit reële bedrijfssituaties aangevoerd dat men langs bovenstaande weg heel wat meer kan bereiken.

— Dr. R. Masschelein gaf een beschrijving van de problematiek zoals deze zich voor de *bedrijfsgeneeskundige* diensten aandient. Het bleek dat de werknemers met hun problemen moeilijk tot bij de bedrijfsarts komen en dat heel wat inspanning diende gedaan om de bestaande problemen te kunnen achterhalen. Het statuut van de bedrijfs- en interbedrijfsgeneeskundige diensten bleek zeker niet vrienmd aan het functioneren ervan.

— Prof. dr. P. Verhaegen legde vooral de *psychologische* achtergronden en determinanten van het fenomeen arbeidsbelasting bloot. Aan de hand van heel wat onderzoeksmateriaal toonde hij aan dat de subjectieve beleving van de situatie, vooral de factor vrees, een enorme rol spelen in de problematiek van arbeidsbelasting. In de discussie werd onderstreept dat voor elke werksituatie vooraf een analyse zou moeten worden gemaakt van de mogelijkheden van de mens en van de machine.

— Ir. G. Porton bekeek de problematiek vanuit de *arbeidstechnologie* en onderzocht vooral hoe men de noodzakelijke productiviteit kan koppelen met menswaardige arbeid en arbeidsverhoudingen. In de bespreking werd er vaak vanuit praktische ervaring op gewezen dat productiviteit en menswaardige arbeid meestal niet in tegenstelling

hoeven te staan. Anderzijds bleek ook dat men de langs wetenschappelijke weg bekomen arbeidsnormen niet te stringent mocht hanteren omdat het hier om een gemiddelde norm gaat.

Uit de verslagen van de verschillende secties die naderhand op de plenumvergadering werden besproken kwamen heel wat interessante suggesties en feiten die dienstig zullen zijn voor het verder onderzoek. Dit onderzoek zal gedurende de volgende vier jaar worden doorgevoerd in verschillende bedrijven.

Het multidisciplinair onderzoeksteam staat onder algemene leiding van Prof. dr. E. Leemans en van de professoren uit de verschillende disciplines: Prof. dr. R. Blanpain (arbeidsrecht), Prof. ir. H. De Meulder (arbeidstechnologie), Prof. dr. L. Van Outrive (arbeidssociologie), Prof. dr. V. Van Rompuy (algemene economie), Prof. dr. P. Verhaegen (industriële psychologie), Prof. dr. R. Verwilghen (arbeidsgeneeskunde) en Prof. dr. R. Vuerings (bedrijfs-economie).

BOEKAANKONDIGING

In aansluiting met het boek « Arbeidssituatie en Arbeidsbelasting », Acco, Leuven (1969, verschijnt in de eerste helft van 1970 een nieuw boek over: **Het arbeidsvraagstuk in een evoluerende samenleving. De problemen van arbeidssituatie en arbeidsbelasting multidisciplinair bekeken**, Leuven 1970, 150 p. Dit boek is gegroeid vanuit de konfrontatie van de bevindingen van wetenschappers uit verschillende arbeidsdisciplines enerzijds en mensen uit de praktijk, vertegenwoordigers van sociaal-economische organisaties van de ondernemingen en van de overheidssektor anderzijds. Het betreft hier een eerste algemene verkenning per discipline van het probleemterrein. Er werd mede gepoogd een probleemstelling en hypothesen uit te werken in voorbereiding van een multi-disciplinair onderzoek dat in het kader van het Hoger Instituut van de Arbeid en met de medewerking van professoren uit diverse arbeidsdisciplines werd opgezet.

— Drs. D. De Winter, Juridische maatregelen en instrumenten ter bescherming van de werknemer tegen overdreven arbeidsritme en -belasting;

— Drs. J. Van de Kerckhove, Arbeidssituatie en arbeidsbelasting in sociologisch perspectief;

— Prof. dr. P. Verhaegen, Psychologische beschouwingen over arbeidsbelasting;

— Dr. H.J.F. Okhuysen, De problematiek van arbeidssituatie en arbeidsbelasting van uit de bedrijfseconomie benaderd;

— Dr. R. Masschelein, Arbeidsbelasting: Probleemformulering vanuit de arbeidsgeneeskunde;

— Ir. G. Porton, Arbeidssituatie en arbeidsbelasting bekeken vanuit de arbeidstechnologie.

Het boek kan worden besteld op het sekretariaat van het Hoger Instituut van de Arbeid, Van Evenstraat, 2E, Leuven, tel.: 016/35644. 195 fr.

Jaarlijkse vergadering van de Nederlandse juristenvereniging

Den Haag. — 12 en 13 juni 1970.

De jaarlijkse vergadering van de Nederlandse Juristenvereniging die dit jaar plaats had te 's Gravenhage op 12 en 13 juni jl., kende een bijzondere luister. De vereniging vierde inderdaad haar 100ste verjaardag. Er was dan

ook een uitzonderlijk groot aantal deelnemers. opgekomen.

De vergaderingen hadden plaats in het prachtig Congresgebouw dat nog maar vorig jaar in gebruik werd genomen en dat met zijn grootse allure en uiterst functionele opvatting een bezienswaardigheid op zichzelf vormt.

Drie preadviezen werden aan de leden toegezonden, die alle drie uitmunten door hun degelijkheid en hun grondigheid.

Mevrouw Rood - De Boer, schreef een preadvies over het onderwerp: « Dient de wettelijke regeling omtrent de meerderjarigheid te worden gewijzigd? »

Het tweede preadvies was van de hand van Prof. Mr. J.G. Steenbeek over het onderwerp « Welke beginselen betreffende de openbaarheid van vergadering en toegankelijkheid van stukken behoren ten grondslag te liggen aan de wettelijke regelingen op het stuk van de openbare diensten? »

Eindelijk was het derde preadvies van Mr. B.W. Van Houtten gewijd aan de vraag: « Hoort de wetgever verdergaande specialisatie in de rechtspleging te verwezenlijken? »

In de openingsvergadering sprak de Voorzitter der Vereniging de heer Langemeijer, procureur-generaal bij de Hoge Raad der Nederlanden, een merkwaardige rede uit betreffende de hedendaagse evolutie van het recht, een rede die diep te deken gaf en die op schitterende wijze werd voorgebracht.

In de ochtendzitting van vrijdag had een zakelijk debat plaats aangaande het preadvies van Prof. Mr. J.G. Steenbeek uit Utrecht. Nadat de preadviseur zijn conclusies verdedigd had tegen de bedenkingen van vele debaters werd gestemd over de vraagpunten. De vergadering kwam tot de conclusie dat op de besluitvorming van bestuurscolleges een gelijkaardig regime van openbaarheid diende toegepast te worden als datgene dat geldt voor vertegenwoordigende colleges. Er werd nochtans een beperking aangebracht. De vergadering was van oordeel dat haar conclusie enkel zou gelden voor besluiten van wetgevende aard, doch niet voor alle hoegenaamde besluiten van bestuurscolleges.

Er werd ook gestemd dat het niet behoorde dat in principe alle stukken die voor een overheidsbesluit van belang zijn, tevoren algemeen toegankelijk zouden zijn. Enkel die stukken die noodzakelijk aan het besluit vooraf gaan dienen openbaar te worden.

Uiteindelijk werd beslist dat het vereist was dat elke belanghebbende in principe het recht zou hebben voor de beslissing kennis te nemen van alle stukken die daarvoor in aanmerking worden genomen.

In de namiddagzitting werd het preadvies van Mevrouw Rood-De Boer besproken. Het gaf aanleiding tot een geanimeerd debat en de preadviseuse verdedigde op schitterende wijze de conclusies van haar preadvies.

Met een sterke meerderheid was de vergadering van oordeel dat de verlaging van de meerderjarigheid aanbeveling verdient.

Zaterdagmorgen kwam het preadvies van Mr. B.W. Van Houten, Vice-president van de Rechtbank te Arnhem aan de beurt. Bij een stemming over de vraagpunten tekende zich een belangrijke meerderheid af om de specialisatie bij de rechterlijke macht nog verder uit te breiden.

Vrijdagnamiddag werden de deelnemers ontvangen door de Commissaris van de Koningin in de Provincie Zuid-Holland, de heer Klaessesz. Tijdens deze ontvangst werden door de Commissarissen zelf en door de Voorzitter Langemeijer sprankelende speeches uitgesproken.

's Avonds had het traditioneel banket plaats waar de Minister van Justitie, de heer Polak aanwezig was, die er een belangrijke tafelrede uitsprak.

Iets nieuws was dat op het einde van de maaltijd een Cabaret-vertoning werd gegeven door enkele leden van de Jonge Balie te 's Gravenhage, die zich onderscheidden

door fijne geestigheid en die een reusachtig succes oogstten. Het 100-jarig bestaan van de Nederlandse Juristen-vereniging is op voortreffelijke wijze gevierd geworden.

Als voorzitter voor het volgend jaar werd aangesteld Mr. W. Schenk, President van de Rechtbank te Zwolle.

De volgende jaarvergadering zal gehouden worden op 18 en 19 juni te Breda.

René Victor.

54 Conference of the International Law Association.

De 54e vergadering van de International Law Association zal gehouden worden te 's Gravenhage van 23 tot 29 augustus a.s.

De samenkomsten zullen plaats hebben in het Nederlands Congresgebouw, Churchillplein 10 te 's Gravenhage.

Wij delen hieronder de lijst mede van de onderwerpen die in de verschillende secties zullen behandeld worden:

* * *

Legal Aspects of the Problem of Asylum: Draft Conventions on Diplomatic and Territorial Asylum.

Succession of New States to the Treaties, etc. of their Predecessors: Governmental Obligations other than Treaties: Liability for debts contracted by the previous administration.

Human Rights: Continuation of review of implementation procedures: Various other aspects of Human Rights.

International Security and Co-operation: Disarmament including non-intervention.

International Commercial Arbitration: Transactions between governments, government agencies and government-controlled bodies and foreign business firms.

Air Law and Piracy: Liability of Air Carriers; Aerial collisions liability; Air-cushion craft; registration of aircraft. The 'hi-jacking' of aircraft.

Space Law: Legal problems arising in the utilization of outer space; Telecommunications by satellites; Legal status of space vehicles.

International Medical Law: Observance of the Geneva Conventions.

Deep-Sea Mining: Legal régime for the exploration and exploitation of minerals on the ocean bed and in its sub-soil.

Anti-Trust Law.

Family Relations: Draft convention on the Law applicable to Matrimonial Property.

Foreign Investments in the Developing Countries.

International Monetary Law: Place and payment of monetary obligations.

honderdjarig bestaan kon meedoen, wilde zij dan ook van dit galabal een succes maken.

Toen op zondag 3 mei 1970 te 21 uur de deuren van het Floraliënpaleis opengingen voor de honderden genodigden speelden in de grote zaal het orkest: The Skyliners, met als gastvedette Kalinka, en in de bar: combo Rey Jacky and his Lords. Dat de keuze van deze befaamde orkesten een gelukkige was, bleek heel vlug uit de opgewekte stemming en de drukte op de dansvloeren.

Maar het galabal van de Floraliën is meer dan een hoofse dansavond. Het is een enige gelegenheid om buiten het gewoel en de drukte van de duizenden bezoekers die overdag al maar aanschuiven, ongestoord in de weidse zalen van de bloemententoonstelling rond te wandelen. Wordt het oog dan wel eens afgeleid door de schittering van de lieflijke dames die in dit aards paradijs als prinsessen rondzweven, dan verhoogt dit nog de overweldigende kleurenharmonie. Getroffen door die bloemenpracht liet Voorzitter Mr. M. de Sutter zich dan ook ontvallen in zijn welkomwoord: «U, Dames, hermaakt de geschiedenis; opnieuw schittert uw charme zodanig, dat de overdadige flora zich amper met U kan meten»...

Ook was dit galabal een feestavond voor verscheidene Vlaamse verenigingen, met name De Prince, Marnixkring, V.V.A. en V.E.V., die hun medewerking hadden verleend.

Toen in de vroege morgen de laatste tonen van de trompetten schalden, was dit voor velen nog niet het signaal om huiswaarts te keren. In de bar moesten zij nog napraten want het was te goed geweest om zo maar weg te kunnen gaan.

Hierover waren allen het eens: de volgende keer is de Vlaamse Conferentie er weer bij.

Een bijzonder woord van dank verdient onze confrère Mr. Johan de Budt, die het aangedurft heeft de organisatie van dit zo geslaagd galabal op zich te nemen en voor wie geen moeite noch inspanning te veel zijn geweest.

Geert Baert.

Pleitwedstrijd Mr. Georges Debra.

Op donderdag 23 april 1970 werd de jaarlijkse pleitwedstrijd Mr. Georges Debra betwist tussen Mrs Franklin de Bock, Christiaan Maes, Johan Serrus en Eric Stassijns. De twee eersten hadden een duistere strafzaak te bepleiten, terwijl de twee laatsten een schilderachtig burgerlijk geding behandelden.

De jury was voorgezeten door Mr. Medard de Sutter, voorzitter van de Vlaamse Conferentie. De andere leden waren Mr Maurice Debra, stafhouder van de balie te Veurne, en Mr Paul Verschoore, oud-stafhouder van de Gentse balie.

De jury stond voor de delicate opdracht uit te maken wie op de meest vinnige en overtuigende wijze gepleit had. Er werd rekening gehouden met tal van kwaliteiten: de juridische redenering, de overtuigingskracht, de kunst om op het gepaste ogenblik de juiste toon aan te slaan, de houding en de vinnigheid, de woordkeuze en de taalvaardigheid.

Na een lange deliberatie toonde Mr. Debra aan waar de vier kandidaten uitgeblonden hadden, en waar ze nog wat konden aan schaven.

De eerste prijs werd toegekend aan Mr. Eric Stassijns, die uit de handen van Mr. Maurice Debra de herinneringsplakett mocht ontvangen. De drie andere pleiters kregen vanzelfsprekend een gepaste troostprijs.

BALIELEVEN

Vlaamse Conferentie van de Balie bij het Hof van beroep te Gent.

Galabal van de Floraliën

Toen uiteindelijk, en te elfder ure, aan de Vlaamse Conferentie de gelegenheid werd verleend en galabal in te richten tijdens de Floraliën, hebben de Voorzitter Mr. Medard de Sutter en het Bestuur niet geaarzeld die kans te baat te nemen.

In minder dan één maand tijd moest de ganse organisatie op touw worden gezet.

Nu de Vlaamse Conferentie voor het eerst in haar

Orde van Advokaten te Turnhout

Samenstelling van de Raad der Orde 1970-1971

Stafhouder: Mr. Schuermans R., Leden: Mrs. M. Van Damme; F. De Vel; K. Van Genechten; A. Demet; R. Van Rompaey en H. Schrijvers; Sekretaris: Mr. A. Demet.

Van Clé-Prijs 1970

Reglement:

- De Van Clé-Stichting, opgericht in 1970, heeft als doel:
- het bevorderen van wetenschappelijke arbeid op het gebied van de opvoeding tot sportiviteit, van de vrijetijdsbesteding, van het spel en van de sport;
 - de oriëntering van de onderzoeksobjecten en beïnvloeding van programmatie op hogergenoemd gebied;
 - steunverlening onder allerlei vormen, aan personen en/of instanties die op één of andere wijze verdienstelijk zijn of waren door het verbeteren of mogelijk maken van een gezonde sport- en spelbeoefening of door het bevorderen van de gezonde sportgedachte of door het bevorderen van de cultuur van de vrije tijd.

Art. 1. — De Van Clé-Stichting schrijft de « Van Clé-Prijs 1970 » uit, waarvan de toekenning geregeld wordt overeenkomstig de hiernavolgende bepalingen.

Art. 2. — Een prijs van 100.000 fr. wordt ter beschikking gesteld voor wetenschappelijk werk op het gebied of van de opvoeding tot sportiviteit, of van de vrijetijdsbesteding, of van het spel of van de sport, overeenkomstig de doelstellingen van de Van Clé-Stichting.

Voor de Van Clé-Prijs 1970 kunnen alle disciplines in aanmerking komen waarbij de brede doelstellingen van de Van Clé-Stichting betrokken worden ((b.v. : fysiologie, psychologie, technologie i.v.m. accommodaties, enz.).

Art. 3. — De Van Clé-Prijs wordt in beginsel aan individuele werken of studies toegekend. Nochtans kan ook in beperkte samenwerking tot stand gebrachte wetenschappelijke arbeid bekroond worden, op voorwaarde dat alle medewerkers aan de voorwaarde voldoen en gezamenlijk over alle rechten van hun werk beschikken.

Art. 4. — De Van Clé-Prijs 1970 kan uitzonderlijk door de jury aan maximum twee inzendingen worden toegekend.

Art. 5. — De raad van beheer van de Van Clé-Stichting, in ruggespraak met het wetenschappelijke comité van de Van Clé-Stichting, gebruikt de middelen die hij doelmatig oordeelt om zich in te lichten en zich rekenschap te geven van de waarde der ingediende werken. Hij stelt namelijk een jury aan, bestaande uit minstens drie leden, die hem daarover verslag moet uitbrengen.

Art. 6. — De raad van beheer van de Van Clé-Stichting neemt akte van het verslag van de jury en kent de prijs toe. De uitreiking ervan heeft plaats tijdens een plechtige zitting.

Art. 7. — De auteur((s)) van het bekroonde werk wordt (worden) tot «Laureaat van de Van Clé-Prijs» uitgeroepen.

Art. 8. — Indien de Van Clé-Prijs niet kan toegekend worden beslist de raad van beheer over het besteden van het uitgeschreven bedrag.

Art. 9. — Om in aanmerking te komen moeten de ingezonden werken aan de hiernavolgende voorwaarden voldoen:

- 1) geschreven in het Nederlands, Frans, Duits of Engels. Indien niet gesteld in het Nederlands, moeten de werken in ieder geval vergezeld gaan van een uitvoerige samenvatting in het Nederlands;
- 2) gewijd aan een studie zoals bepaald onder art. 2;
- 3) oorspronkelijk en niet reeds vroeger bekroond met een andere «prijs». Indien het werk reeds gepubliceerd werd, mag het niet ouder zijn dan 5 jaar, te rekenen van 1 november 1970 af.

Art. 10. — De kandidaten, die van Belgische nationaliteit moeten zijn, zullen tegen 31 mei 1971, 5 getijpte (of gedrukte) exemplaren van hun wetenschappelijk werk aangekend, ondertekend en gedagtekend toezenden aan de voorzitter van de Van Clé-Stichting, Grote Markt 9, 2000 Antwerpen.

Ieder exemplaar moet bovendien een nota bevatten met volgende gegevens betreffende de auteur: naam, voornaam, geboorteplaats en -datum, curriculum vitae, behaalde einddiploma(s), beroep, wettelijke woonplaats en adres, titel van het werk met vermelding «voor Van Clé-Prijs 1970».

Art. 11. — De werken die niet voldoen aan de gestelde voorwaarden, bepaald in dit reglement, worden aan de auteurs teruggezonden; die welke aangenomen worden voor de prijs, ook de niet-bekroonde, blijven eigendom van de Van Clé-Stichting, doch de auteurs kunnen eventueel een afschrift laten maken van hun werk op het secretariaat van de Van Clé-Stichting, nadat de uitslagen bekend gemaakt werden.

Art. 12. — De Van Clé-Stichting bewaart de toegestuurde werken in zijn archief.

Het behoudt zich het recht voor de bekroonde werken geheel of gedeeltelijk te publiceren in een bestaande of te creëren wetenschappelijke reeks.

TIJDSCHRIFTEN

Tijdschrift van de Vrederechters, jg. 1970 - nr. 4.

Curiösa. — Rechtspraak.

Tijdschrift voor Sociaal Recht, jg. 1970 - nr. 3.

Demeester H., De civielrechtelijke kwalificatie van kerkrechtelijke verhoudingen tussen kloosterlingen en hun geestelijke overheid.

De Gemeente, jg. 1970 - nr. 5.

Wastiels F., De installatie van de adviescommissies inzake ruimtelijke ordening. — Maes R., Parlementaire kroniek.

Nederlands Juristenblad, jg. 1970 - nr. 24.

Dassen J.M.H., Democratische vertegenwoordiging en

volksinspraak. — Adhin J.H., De formule « Opgaen in de groep » in het Surinaamse huwelijksrecht. — Wiarda J., Enig rechtshistorisch materiaal ten behoeve van de beraadslaging in de Algemene Vergadering van de Nederlandse Juristen Vereniging op vrijdag 12 juni 1970, des namiddags, over het onderwerp: « Dient de wettelijke regeling omtrent de meerderjarigheid te worden gewijzigd? » — Boddaert A.R.Ph., Nieuwe richtlijnen Woonruimtetwet. — Boas A., Over de totstandkoming van de aanpassingsregeling van de pensioenen. — Enschedé Ch.J., Over abortus.

Weekblad voor Privaatrecht, Notaris-ambt en Registratie, jg. 1970 - nr. 5088.

Molmaker J.K., Belastingen van rechtsverkeer (I).

Bestuurswetenschappen, jg. 1970 - nr. 2.

de Goede B., Het waterschap in stroomversnelling. — de Gooijer C., De toelating en uitzetting van vreemdelingen. — van Ruller H., Een onderzoek naar het feitelijk verloop van een deel van het openbaar bestuur in agglomeraties.

nr. 3.

van Peolje G.A., Ambtenaren in de crisis. — in t' Veld J., Ontwikkeling van de bestuurswetenschap sinds 1945. — van Maarseveen H.Th.J.F., Iets over de staatsrechtelijke ontwikkelingen sinds 1945. — van Poelje G.A., De buitenlandse kroniek.

Ars Aequi, jg. 1970 - nr. 6.

Claessens Th.M.A., 't Hooft M.I., Jacops J.I.M., Keere-

weer J. en Sassen P., De balie: een leemte in de rechts-hulp?

nr. 7.

Debrot R.H.D., Stanley Brown en de laatste resten tropisch strafrecht. — Duk R.A.A., De law clerk.

Journal des Tribunaux, jg. 1970 - nr. 4704.

Toussaint A., Le rapport de la Commission européenne des droits de l'homme dans l'affaire grecque.

nr. 4705.

Legros P., L'authenticité du dialogue judiciaire comme facteur de progrès social. — Taquet M. en Goffin R. Ch., Le licenciement abusif.

Revue de l'Administration, jg. 1970 - nr. 5.

Harmegnies M.L., Les finances communales.

Recueil général de l'enregistrement et du notariat, jg. 1970 - nr. 21351 à 21360.

Mayeur A., Influence de l'adoption et de la légitimation par adoption sur les dévolutions successorales.

Politische Vierteljahresschrift, jg. 1970 - nr. 1.

Luhmann N., Oeffentliche Meinung. — Hereth M., Die öffentlichkeitsfunktion des Parlaments. — Kaase M., Determinanten des Wahlverhaltens. — Klingemann H.D en Papi F.U., Die Wählerbewegungen bei der Bundestagswahl 1969. — Steiner J., Majorz und Proporz.

VLAAMSE JURISTEN,

Abonneert U op het "Rechtskundig Weekblad"